

روبنانی لیکتی

لیکوال

حبیب الله رفیع

ارزانی پستو ادبی تولنه خویشکی (نونبار)

۱۹۸۹ع

Ketabton.com

د ارزانی پښتو ادبی ټولني خوېشکي د مطبوعه اتوسلسله (٦)

روښاني ليکني

ليکوال

حبيب الله رفيع

ارزاني پښتو ادبی ټولنه خوېشکي (نوبار)

١٩٨٩ع

د کتاب نوم: روښاني ليکني
د ليکوال نوم: جيب الله رفيع
د کاتب نوم: سيد محي الدين هاشمي
د خپرېدو کال: ۱۹۸۷ع
د پريس نوم: جدون پريس پنبور
د چاپ شمېر: ۱۵۰۰
بیه: ۱۵۰۰ روپي

تہرون

دہ پستو د تاندا شاعر، تپاندا لیکوال

او

د ازرائی خویشکی د ادبی میراث پالوکی

کران

عبداللہ جنا عابد خویشکی

پہ

نوم

«ح - رفیع»

فهرست

مخ	سریک
۱	
۲	[۱] درو بنانی لیکن موخه او هلف
۴	[۲] درو بنانی لیکن ارخسنت او خصوین
۸	[۳] درو بنانی لیکن نایاوتی او کمیای
۱۰	[۴] درو بنانی لیکن پش نده کوی
۱۱	(۱) درو بنان خلی لیکنی او آناز
۱۲	۱- پشور رسم الخط
۱۴	۲- صراط التوحید
۱۶	۳- مقصود المؤمنین
۱۷	۴- فخر الطالبین
۱۸	۵- خیر البیان
۲۱	۶- حالنامه
۲۳	۷- درو بنان یونف صوری تألیف
۲۴	۸- مکتوبات
۲۵	۹- واجیدی شلوك

مخ

۲۶

۱۰- درویشان شعرونه

۲۸

۱۱- سرودونه

۲۹

۱۲- فریحت المجتبی

۳۰

۱۳- خودپان (۱)

۳۱

(۲) رویشان دوله بیکنی

۳۱

۱۳- رساله غوشیه

۳۳

(۳) درویشان دپیر و اف بیکنی

۳۳

(۱) ارزانی

۲۵

۱۴- دارزانی پینواری

۳۸

۱۵- دارزانی بی نومه مجموعه

۳۹

۱۶- دحضرت رسول خوب

۴۰

۱۷- دارزانی نثر

۴۱

۱۸- چهاررما

۴۲

۱۹- ۲۰- ۲۱- دارزانی عربی، فارسی اوهند شرقی

۴۳

۲۲- دارزانی مکویات

۴۴

(۲) ملا عمر

۴۵

۲۳- دملامر شعرونه

۴۵

(۳) علی محمد

۴۶

۲۴- دعلی محمد شعرونه

۴۷

(۴) میرزاخان انصاری

مخ	سرلیک
۴۷	۲۵- دمیرزاخان انصاری دپوان
۴۹	(۵) دولت لوانی
۴۹	۲۶- د دولت دپوان
۵۰	(۶) علی محمد مخلص
۵۱	۲۷- حالنامه
۵۲	۲۸- د علی محمد مخلص دپوان
۵۲	۲۹- رساله
۵۳	(۷) واصل روښانی
۵۳	۳۰- د واصل پښتو دپوان
۵۴	۳۱- د واصل الفنا می
۵۴	۳۲- د واصل دری شعرونه
۵۵	(۸) خواجه محمد روښانی
۵۵	۳۳- د خواجه محمد شعرونه
۵۶	(۹) کریمداد
۵۷	۳۴- د کریمداد پښتو شعرونه
۵۷	۳۵- د کریمداد پارسی شعرونه
۵۸	(۱۰) قادر داد روښانی
۵۸	۳۶- د قادر داد شعرونه
۵۹	(۱۱) اورکزی
۶۰	۳۷- د اورکزی شعرونه

افتاحیه

دارن انی پښتو ادبی ټولنې خو پښتني په منشور کې دا خبره هم لیکې شوې ده چې ټولنه به دا کوشش کوي چې تر خپله ورسه د پښتو ادب لمانځه کې د هر قسمه ادبي، تاریخي، تحقیقي، مذهبي، عصري او ساینسي علوم او فنون راځایوي، او دې لپکه به د ټولنې د ملگرونه علاوه بهر د پښتنو عالمانو او اديبانو د علمي استعداد نه پوره پوره فائده اوچتوي.

دارن انی پښتو ادبی ټولنې د پان داپر د دفتر او نان خبره ده چې دې لپکه مونږ د ټولو نه اوس د برې او کوزې پښتوخوا د پښتو ژبې دیوه زلمی، زیار کښ، معتمد، مایه نان او قدر او رڅپه وال بناغلی سبب الله تفتیح وړ دگ یوه رساله «روبناني لیکنې» کومه چې هغوی په افغانستان کې د بایزید انصاری د یاد په لپکه په یو نړیوال سیمینار کې وپاندي کې و، خپر وو.

دې لپکه انانې پښتو ادبی ټولنه د حبیب الله رفیع صیب د دې پېر زوی په پېر ه پېر ه مننه کوي او امید لري چې د پښتو ژبې او ادب نور عالمان او محققین به د رفیع صیب په تولید کې زمونږ مننې د حوصله افزایي وکړي.

مونږ د پښتو ژبې او ادب د میثاق اولوستونکو نه هم دا توقع لرو چې هغوی په زمونږ دې کار او رسالې ته په ډېر سترگه وگوري او مخ په وړاندې د تلوخته بهر اکرې.

والسلام

پروین مهاجور خو پښتني

صدر

انانې پښتو ادبی ټولنه خو پښتني ۲۳ اکتوبر ۱۹۸۶ء

سريزه

روبنان پير (۹۳۱-۹۸۳ھ) په خپل ديني ، ملي او سياسي غورځنگ كې ډېر زېور او سرتېري ملگري درلودل چې له دوى څخه ارزاني روښاني تر بايزيد را وروسته د دې ډلې دوهم مشر ؤ او دروښاني تصوف په بشپړتابه او روښانتابه كې يې پاخه او شورو ځاى اوچت كړي دي . ارزاني روښاني د پښتو ادب د موجودو تحريرو اسنادو په رڼا كې د دې وياپه هم لري چې دده د پوان د پښتو لومړنى لاس ته راغلى بشپړ د پوان دى او له دهنه دا سلسله را پيلېږي .

زه دخوېشكو درنو ادبي ملگرو ته مباركى وركوم چې د پښتوخوا د دې لوى روحاني ، سياسي او ادبي شخصيت -

د نامه د راتلونکي کولو له پاره يې دغه په نوم ادبي
 ټولنه جوړه کړې او په غونډو، منلو او نورو ادبي
 هلوځلو سرسپره د دې ټولني له خوا ادبي کتابونه او د
 کلاسيک او نوي ادب مجموعې او تذکرې هم خپروي.
 زه دوی ته په دې هم مبارکي ورکوم چې د ارزاني
 خوېشکي، په ياد د يوې خپرن غونډې (سيمینار) تاپيا
 هم لري او په دې سلسله کې کتابونه هم خپروي.

ډولس کاله وړاندې د آزاد افغانستان په مرکز
 کابل کې د بايزيد روښان او روښانيانو په باره کې يو
 لوی نړيوال (عالمي) کنفرانس جوړ شوی ؤ، له نېکه مرغه
 ما هم په دې سيمينار کې علمي غږيتوب درلود او د
 «ښايي ليکنې» تر عنوان لاندې مې علمي رساله ورته
 ليکلې وه، چې په کنفرانس کې واوروله شوه، دفاع ترې
 وشوه او بيا لومړی د «آريانا» په تاريخي مجله کې او ورسپې
 په هغه کتاب کې چې د «روښان ياد» په نامه ؤ او د ترتيب
 او اهماه افتخار يې زما په غاړه ؤ، خپره شوه. د مون
 تصميم درلود چې د سيمينار ټولې مقالې بېلې - بېلې په کتابي
 بڼه هم خپرې کړو، نو ځکه مو په کتاب سرسپره د مقالې
 د بېلو بېلو جن وو په بڼه هم چاپ کړې، خود نا وړ حالاتو
 له امله هماغلته په مطبوعه کې پاتې شوې او نشته شوې.

تقدیر داسې تېره کړې وه چې زما د دې مقالې خپرول
 د ارزاني خوېشکي ادبي ټولني له خوا تر سره شوی، هداوو-

چې دوی له مانه دار زانی خوېشکې د سمینار له پاره رساله
و. غوښته او ما هم د دې متل په مصداق چې: « تیار د یار »
در وښایي لیکنې رساله ورته وپاڼدې کړه .

ما دا رساله دا سې وخت لیکلې چې در وښایانو پر
آثار لاپه لاس کې نه وو، نو ځکه مې اوس بیانوی نظراً
پرې وکې او په دې برخه کې نوي موندل شوي مواد
مې پرې وړ زيات کېدل خوله دې ټولوسره سره بیا هم
اعتراف کوم چې زما دا کار لاینه کړی دی ، اما په دې چې
په دې لاره کې لومړی قدم دی ناپه ډاډه کوم او په
همدې ډاډې درنو لوستونکو مخې ته ندم ، د تېروتنو
بخښنه غواړم او دار زانی خوېشکې ادبي ټولني ته یې د
« برگ سبز تحفه در وېش » په بنا وپاڼدې کوم ، خو یې -
تاسو درنو لوستونکو او علاقمندانو ته ورسوي .

په مینه

ح - رفیع

پېښور ، کونړ تاکال

۱۰/۷/۱۳۶۵ ل ۱۹۸۶ ع ۲/۱۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

په دې کوچني اثر کې مونږ تاسې ته دروسنایي ادبي مکتب-
هغه آثار په لنډ ډول درپېژنو چې تر اوسه پاتې پېژندل
شوي او زموږ لاسونو ته رارسېدلي دي .
داسې ښکاري چې د زمان توپر و بادونو د دې ادبي-
کلرار ډېر تاند کولو ته شو په شو کړي اوله ېې رحمه
سپلیوسره وېي دي او یایې هم د ورکې غېږې ته
سپارلي چې دلتهون انتظار باسي .
مونږ د اهد غنیمت گڼو او په لنډ ډول تاسو
د رانه لوستونکي ورسره اشنا کوو .

[۱]

دروېباني ليکنو موخه او هدف

په دې خبره نقل مؤرخين يوه خوله دي چې دروېبانيانو دمبارزې موخه او هدف د پښتنو ملي خپلواکي او ملي حاکميت - تر لاسه کول او د دې مېرني ملت له غاړې نه د استعمار د څغ - لرې کول وو، خود دې سياسي ډگر په څنگ کې د وی دادب او عرفان په ډگر کې هم سرلاري وو او دکار ابتکاريې په لاس کې و، د وی سر بېر ه پر دې چې د تصوف تر وېښته سره مسألي خبرې لي پخپلو ليکنو کې يې خپله ملي موخه او هدف هم تعقيب کړی دی او پښتانه يې دې ته هڅولي چې يو ملي حکومت او مرکز ولري.

پير روښان داسې وخت په پېر کې پېچې په هند کې د پښتنو لوديانو ټولواکي نه منځه تللي وه او د بابر له خوا چې د ډياري پښت ناست و پښتانه له هند نه ايستل کېدل او په دې لېرې د کې دده کورنۍ هم له ده سره چې کوچنۍ ماشوم و -

، کاغذی کرام ، ته راغله (۱۶) .

همداران کله چي بايزيد رو بنان وليدل چي کورکاني حاکمان
يوه و سچ پښتنه مېرمن و نيوله او د دې و پښتان يې د ژر ندي
له پله سره و شړل ، چي ژر نده به خر خېده نو دا به هم ورسره
چور لېده (۲) ، دې پېښې هم د بايزيد پښتني احساسات راوپارول
او د دې ظلم او تېري په مقابل کې يې له قيام ته بله لاره ونه ليد
نو همدا وچې لاس په کار شو او د ژوند تر پايه پورې يې په
مېړانه له دښته و سره مبارزه او مقابله وکړه .

رو بنان يانو سر پرېه پر دې چي له دښته و سره د ډگر جنګونه
وکېدل ، د دوی په ليکنو کې هم دا هدف تعقيب شوی چي په
بتونو روښاني ليکنو کې خای په خای دا هدف کله په صراحت
او وانه خوله او کله بيا د رمز او اشارې په ژبه ليدل
کېږي ، د دوی دا فکر له دې نه هم ښه خر گندېږي
چي په تيراه کې يې دخپل ملي نهضت له پار مرکز و ټاکه ،
ماليه يې واخيسته او دروښان زامنو پخپل نامه سکه
هم و وهله (۳) .

(۱) حالنامه د بېلو- بېلو اخځونوله خولې .

(۲) : معارف ، ۱۹ ټوک ، ۴۳۵ مخ ، د پښتو ادبياتو تاريخ له خولې .

(۳) : مخزن ، قلمی نسخه ، ۱۱۶۲ هـ ق کال .

[۲]

د روسنایي ليکنو اړخيت او خصوصيت

د روسنایي ليکنو اړخيت له دې نه اهلکولای شو چې د دې ليکنو په وسيله په پښتو ادبياتو کې نوې نوي نوي ټيټې ټيټې کښودل شوي او دا ادب هم د بهي او فورم او هم د موضوع او محتوا له پلوه په نويو لارو روان شو .

د بهي له پلوه دا دی چې د په لاس کې معلو مانو له مخې :
- د خیرالبیان په وسیله لومړی ځل د پښتو د مسجع نثر نښت کښودل شو .

- ارناني روسنایي لومړی ځل په پښتو کې یو بشپړ دېوان سپړل شو .

- دولت لوانی روسنایي لومړی ځل په پښتو کې رکعي - عرض واضع تطبیق کړل (۱) .

« د تفصل له پاره وگورئ : د دولت دېوان ، سریز ، د استاد پوهاند عبدالشکور رشادیکه .

- روښاني شاعرانو لومړی ځل په پښتو کې الفنا مې پیل کړی .
 - دوی لومړی ځل په پښتو کې د یو خاص ډول صوفیا نه
 بدلوله پاره یوه خاصه بڼه او سبک وټاکه (۱)، او داسې نوښت...
 همدا راز د موضوع او محنتی له پلوه د دوی په آثارو کې په
 اسلامي تصوف نوي زیاتونې وشوې او دوی تصوف ته د :

- شریعت ،
- طریقت ،
- حقیقت ،
- معرفت ،
- قربت ،
- وصلت ،
- وحدت او
- سکونت .

آته پورې وټاکلې چې ټول په یوه خوله په دې لاره روان
 شول او پخپلو لیکنو کې یې د تصوف د اړخ پورې ونښتلې او
 وڅېړلې .

د دوی ادبي قدرت دومره زیات ؤ چې مخالفینو یې هم
 له لیاقت او قدرت نه سترگې نشوې پټولای او اخوند دروېزه
 چې د دوی لوی مخالف دی او د کورکاني سلطنت په لاسه یې په
 دوی د کفر ټاټوبي لگولی دی ، هم د دوی په علمیت او ادبي قدرت

۱۵ : د تفصیل له پاره وگورئ : ادبي ستوری ، د لیکونکو تالیف ، (۱ - ۱۷ مخونه .

معترف دی، او پخپلو آثار وکې یې ځای په ځای د دوی د
لیاقت یادونه کوي.

اڅوند در وپزه د بایزید ر و بنان په باب کله چې په کابل
کې بندی ؤ وایي :

« اما این ... صفت چون عالم بوده چندان مکر و تلبیس نمون
که سایر اعمال شریعت را پیشه گرفته ... » (۱)

په مخزن کې وایي :
« بایزید چه بر په عقل پور ؤ ، د دنیا عقل یې چه پر ؤ ، -
هو سنیاری او څیر کي یې چه پره زده وه ... » (۲)

« د اثار یک یو حکمتی ؤ ، کل دفتر د شریعت یې پخپل (اس کې) ،
همداراز د ارنانی په باب وایي :

« ... و ارنانی چون شاعر تپز فهم و فصیح زبان بود در
انواع ضلالت و بدعت شعر افغانی و فارسی و هندی و عربی
بیان کرده ... » (۳)

در و بنایانو ادبی متره (قدرت) له دې نه هم معلومولای
شو چې در و پزبان سره له دې چې د دوی کلک مخالفین وو، مجبور
وو چې د دوی لاره ونیسي، در و پزه مخزن دده د آثار و په

(۱) : تذکرة الابرار والاشرا، اداره اشاعت سرحد، ۱۵۳ مخ.

(۲) ، (۳) : مخزن قلمی نسخه ، په ۱۱۴۲ هـ ق کې د عبدالغنی کاسي لیک، د لیکو کي دکتابونو

(۴) : تذکرة الابرار والاشرا، ۱۴۹ مخ.

پيروي او رقابت په مسجع نش وليکه او حتی اعتراف يې وکړېږي:
«... و آن ... بزبان افغانی شعر میگفت و سب شرایع»؛

و علم و علماء میگرد و شعرهای لایعی به افغانان می نمود
پس این فقیر برخلاف او شعر افغانی آغاز کرد...» (۱۱)

او هم يې دده د فارسي آثار و لکه صراط التوحيد، حالنامې
او نور و په مقابل کې تذکرة الابرار و الاشرار، ارشاد الطالبين
او نور وليکل او هم دده پيرونو د ارزاني، مخلص، ميرزا،
دولت او نور و روښاني شاعرانو د الفنامو په شان الفنامي
وکښلي.

د روښاني ليکنو اهميت د ژبې او ويو (الفاظ) له پلوه هم
ډېر زيات دی، ځکه ددوی په آثار و کې د پښتو ډېر داسې
سوچه او په زړه پورې ويي (الفاظ) راغلي چې اوس له ژبې
نه وتلي او مړه شوي دي، حتی که يوازې د روښاني آثار و
له ويو نه قاموس ترتيب شي يو لوی قاموس کېږي.

[۳]

د روښاني ليکنونايوتي اوکميابي

له تاريخي سندو څخه دا هم ښکاري چې روښانيان ډېر لويه ډله وه او د دې ډلې زيات عالمان او پوهان ليکوالان او مؤلفين^و خود دوی ليکنې ډېرې لږې لاس ته را رسېدلي او حتی په خپله دروښان د ليکنو په لږکې چې په تاريخي سندونوکې يادې شوي، داسې ليکنې شته چې يوازې نوم يې پاتې دی او نوره يې پسته نشته او هم دا زانې ډېرې ليکنې تر اوسه ورکې دي او - يوازې په نامه يې پېژنو.

د دې علت هم دا دی چې دروښانيانوله دې کبله چې د روښانيانو د منطق په مقابل کې يې منطقي قوت نه درلود او هم په روښاني ليکنوکې د دروښانيانوله خوا پرې لگول شوي نورو نه موندل کېدل نو يوازې څه چاره يې داليدله چې د دوی آثار محوه کړي اوله منځه يې يوښي، پخپله دروښانه -

په دې باب حکم کېږي و :

« ... اما غرض ان توضیح قصه او (روښان) انکه رساله‌ها
و تصنیفها نیکه ازین ملحد مانده باشد اگر بدست اهل سنت -
و جماعت در افتد باید که به آتش بسوزند (بسوزانند) و بدان
معتقد نشوند ... » (۱)

داخه چې اوس پاتې دي هم، له دې کبله چې روښان
د دښمن دې حربې ته متوجه وو او خصوصاً د روښان د
لیکنې زیاته ساتنه کوله، لکه «حالنامه» چې د خیر البیان «د
ساتنې په باب لیکي :

« دمیا روښان نوی شیخ عمر په یوه جنگ کې یوازې -
د دې له پاره تال و چې د خیر البیان نسخه یوځای ځنې پاتې شوي
وه، ټول لښکرې محطل کې او ترهڅې له هغه ځایه ونه خوځېده خو چې
کتاب نه و ورته وارسېدلی » (۲). او هم دیوې جگړې په برخه کې
ده مقصود المؤمنین «د ساتنې حال داسې لیکي :

« په دې وخت کې دښمن بیا حمله وکړه، جلال الدین د یازید
کثر زوی چې ورسره مقصود المؤمنین و ځان ابا سین ته -
وغورځاوه ... » (۳).

دا وروښان لیکو دنیا وئی علت او دا وروښان آثار و
د پاتې کېدو اعجاز !

(۱) مخزن ، قلمی نسخه . (۲) حالنامه ، ۱۷۹۸ یا ۱۷۹۹ (دینتو مجله ، دینتو اکېمې ،
دوهه کال ، څلورمه کچه ، له اردو انسایکلوپېډیا آف اسلام مخد و آنت محمد شیخ لاهور د مکتب دینتو لپاره .
(۳) حالنامه ، (روښانیان یا د مخلو تاریکیان ، عبدالاکبر خان اکبر) .

[۴]

دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي

په دې ليکنه دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي تر
څلوروسر ليکونو لاندې وړاندکېږي :

(۱) : د بايزيد روېبنا خپلې ليکنې او اشار .

(۲) : روېبناي ډوله ليکنې .

(۳) : دروېبناي ډير و انو ليکنې .

(۴) : روېبناي ډوله ليکنې .

(۱)

دبايزيد روښان خپلې ليکنې او آثار

بايزيد روښان پښتورپره چې د سياست د ډگر کې تډی
په ادب او عرفان کې يې هم روښانه رده تېره کړې و ه
او په خپل ناولونو کې شونډ کې يې ډېرې ليکنې کړې چې
حيثي يې پاټې او حيثي يې دنما يې سيليو ورسره وېرې دي،
نښې ښاني ښيي چې دده ليکنې دې له دې نه هم زياتې وي
چې اوس يې يامتن په لاس کې دی او يا يې نوم نومون غوږون
ته رارسېدلی دی. په نورو قريوسو پرې اخوند درويزه
خوخل دده د ډېرو رسالو اطلاع ورکړې ده :
« اين ماسد در باب طلب پير رساله هانوشته ... »^(۱)

(۱) مخزن ، قلمي نسخہ .

«... ورسايل بيار در باب الحاد تاليف نموده»
 همداران دځينې نوروما خذونو له ښکون نه هم ښکاري
 چې ده د پېرې ليکنې ځيرې او دخپل مسلک د تبليغ له پاره يې هرې
 خواته استولى دي، ده په مغلوړو ژبو ليکنې کولای شوې او
 په پښتو يې شعر وايه، تر او سه يې چې کومې ليکنې معلومې
 دي، هغه دا دي :

۱- پښتو رسم الخط :

دولت لوامني دخپل د پوان په يوبيت کې ويلي دي :

افغاني لفظ مشکل و لوست کو پښ نه شه

ورته وشو کښنده ديارلس حرفونه

دا بيت ښکار وي چې پيرروښان د پښتو غږونو له پاره
 ځانگړي تودري رسني او تاحلي دي، سره له دې چې په ځانگړي
 ډول د ښان د ليک دود کومه رساله لاس ته نه ده راغلې
 خو د پخپل بيان (تفصيل يې وروسته راځي) دور کې نسخې په
 تر لاسه کېدلو سره څرگنده شوه چې د دې نسخې د سر
 څو رس مخونه د ليک دود په باب دي، چې بنايې همدا به
 دا رساله وي، خو په دې رساله کې د ټولو غږونو راغلي توري-

(۶) : مخزن، قلمي نسخه .

له ديان لسونه زيات او د پښتو حاکمې تورې له ديارلسو نه کم دي .

د خير البيان دنځې په لځنيو څرلسو پاڼو کې په مجمعي توگه عام تورې چې «ا، ب، پ، ت، ج، ح، خ، د، د، د (ت دال لاندې ټکي چې داوسنې «خ» غښېښود)، د، د (د دال په منځ کې ټکي چې داوسنې «ن» غښېښود)، ر، پ، ز، ب (چې داوسنې تې لارڼه «غښېښو وړکاو» پس (سین ته يې دلاندې درې ټکي ورکړي) ش، بن، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، گ (د کاف سرته يې کچه ورکړي) او بل تورې يې هم «گ» ليکلي چې د توپير دليل يې نشته) ل، م، ن، ن، و، ه، ل، ا، ی «دی راغلي او د پښتو د خاصو غښوونو تورې يې د «چپ گڼ» په گڼون د وولس تورې دي او که هغه مکرر ناپېژندل شوی گڼ» چې توپير يې نه ښکاري پکې وشېرو، ن، بيا د دولت له خوا ياد شوي ديارلس حرفونه پوره کېدای شي. (۱۱)

۱۱: وگورئ: د خير البيان د عکسي چاپ لومړنی مخونه، ۱۳۵۳ هـ ش .
 داسې ب پښتني چې د خير البيان دوهم «گ» د اورمپي ژبې د سيمو ځانگړي غښ (صوت) له پاره وضع شوی چې په دې حساب د دولت ديارلس حرفونه يا ډول په ځای دي . (د تفصيل له پاره وگورئ: زنجيرمه د خوشال بابا ، د ليکونکي تحقيق ، پښتو اکيډمي، پېښور، ۱۹۸۵ع .

د پښتو د ځانگړو غږونو د ادول توري په ټولو روښاني
 ليکنو کې راغلي او کومې قلمي روښاني نسخې چې لاس ته راغلي
 لکه خير البيان، دارزاني، دولت، ميرزاخان او نورو د پخوانو
 او هنرو روښاني نسخه چې دارواښاد دوست محمد پرې پښتانه
 کتابتون نه ترلاسه شوي، ټول په همدې ليک دود دي.

۲- صراط التوحيد :

صراط التوحيد د بايزيد روښان بل اثر دی چې په
 ۱۷۸ هـ ق کال يې په عربي او فارسي ليکلي او د خليفه په لاس يې
 اکبر بادشاه ته لېږلي و، خو دی دخپلو مريدانو په حلقه
 کې شامل کړي، اکبر ددې کتاب په ليدو او لېږلو خوښ
 شوی و او ۱۱۰

ددې کتاب يوه نسخه د پېښور د عجائب گره مهتمم بنا علي
 عبدالشکور د پېښور د بالامان د فضل صمداني له کتابتون څخه
 ترلاسه کړې او په ۱۹۵۲ع کال يې په ۱۱۶ مخونو کې خپر کړې ده -

(۱) حالنامه: خير البيان، د مولانا قاسمي سريزه، ۲۷۸ مخ، د پښتو ادبياتو
 تاريخ (د وهه ټوك) د استاد حبيبي، ۲۶۲ مخ. وركه خزان (د هره ټوك)
 د هېمش خليل، ۱۹ مخ. روښانيان د مغولو تاريخيان، د
 عبدالاکبر خان اکبر، ۹۲ مخ.

خړلکه چې د کتاب لومړني اته مخونه نښته ، فوټرکنده نه ده .
چې په دې کتاب کې اکېن ياد شاه ته خطاب شوی او که نه ؟ او
که شوی په څه ډول ؟ دا پوښتنه هغه وخت حل کېدی شي
چې د دې کتاب کومه بله نسخه ترلاسه شي .

د کتاب په لومړيو پنځه ډېرش مخونو کې يې خپلې ژوند پېښې
په فارسي ليکلی او په پاچي کتاب کې يې يوه موضوع هم په عربي
او هم په فارسي راوپې ده ، د ځان پېژند کلو يه نه وروسته
پاچا يانو ته درې لارښوونې ليکي ، ورپسې په لومړي باب کې
د شريعت ، په دوهم باب کې د طريقت ، په درېيم باب کې د -
حقيقت ، په څلورم باب کې د معرفت او په پنځم باب کې د
سکونت خبرې کوي .

استاد حبيبي د هرات التوحيد عربي او فارسي دواړه
کمزورې کښي او وایي چې دی کونښن کوی چې خپل مقاصد
په آیاتو ، احاديثو او عربي مقولو ثابت کړي ،
مگر هغه احاديث چې دی په دې رساله کې رانقلوي
اکثر يې د علم او فن له مخې صحيح او ثقه
احاديث نه دي او ډېر لنډ منقولات يې
سد خبرې (۱) .

۳- مقصود المؤمنین :

مقصود المؤمنین د بایزید روینان بل اش دی چې په
 عربی یې لیکلی او کومه نسخه چې یې دارو اباد ډاکتر محمد شنیع
 خویشکي لاهوري سره وه په هغې کې ترکیبو لاندې فارسي
 ژباړه هم شته، بله نسخه یې د حیدرآباد دکن په آصفیه
 کتابتون کې خوندي ده، او بله نیمکړې نسخه یې په غزني کې -
 تر لاسه شوه چې ځای پر ځای ترکیبو لاندې په فارسي ترجمې
 پر سپره پښتو ترجمه هم لری. د دې اثر انتقادي متن
 ډاکتر میر ولی مسعود له مفصلې عربي مقدمې او تشریحاتو
 سره له اسلام آباد شخه خپور کړی دی. علامه بایزید روینا
 د روینانی ردې او مسلک په برخه کې دخپل مشر زوی، شیخ
 عمر، په غوښتنه لیکلی چې ځای په ځای یې ده ولیدل العزیز،
 په نوم خطاب ورته کړی دی. د انسخه په ۱۲۲۲ هرق کال د
 دوهمې خور په خور لسم نېټه خطاطي شوی او د آصفیه
 د کتابتون نسخه له دې نسخې نه دوه کالو وروسته کښل
 شوې ده (۱)

د کتاب ټول یوویشت بابونه لري چې سر لیکونه یې :

(۱) وعظ او نصیحت (۲) عقل، (۳) ایمان (۴) خوف (۵) رجا -

(۱) پښتو (د پښتو اکیډمۍ مجله، دوهم کال، خاور کبه، د جرم ډاکتر شنیع لاهوري مقاله)

د فارسي ژباړه -

(۶) نفس ، (۷) شیطان ، (۸) قلب ، (۹) روح ، (۱۰) دنیا ، (۱۱) آخرت
 (۱۲) توکل ، (۱۳) اوقات توبه^{اوله} ، (۱۴) نه تر (۲۱) ، باب پورې اته مقامات
 دی (۱)

د دې کتاب د لاهور نسخه (۹۵) پاڅې لری ، لیکې نستعلیق
 دی ، عربی متن یې په توره سیاھی او فارسی ژباړه یې په سره
 رنگ لیکل شوې ده . ۳۰۰

۴- فخر الطالبین :

فخر الطالبین د بایزید رو بنان یو بل اثر دی چې د وخت
 پاچایانو او حاکمانو ته یې د خپل تبلیغ او تلقین د فورویکنو
 او رسالو په لړ کې د خپل خلیفه ، یوسف په لاس دهنې وخت د
 بدخشان حاکم میرزا سلیمان ته استولې دی .
 د دې اثر یادونه په « حالنامه » کې شوې خونسخې
 یې په لاس کې نمنه او نه خنځر گنده ده چې دا کتاب په
 کومه ژبه و(۳) .

(۱) خیر البیان ، سرین ، ۲۹ مخ . د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۱ مخ .

(۲) د پښتو ادبیاتو تاریخ ، دوهم ټولګ ، ۳۰۰ مخ .

(۳) پښتو مجله ، د ډاکټر شفیق مقاله ، د خیر البیان سرین ، ۲۹ مخ .

د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۰۱ مخ .

۵- خیر البیان :

دبایزید و مینان د پرمهم او د پرمشهور کتاب خیرالبیان
دی او همدا کتاب و چې داخوند در و پزه په سترگو کي اغزی
و، او پري ليکلی يي و و:

«... چون مردم را بخود معتقد میساخت آن زمان ایشان
را خلوت میفرموده و ذکر میداده...»
او بیابلهای لیکی:

ه و این ملحد کتابی را تصنیف کرده و خیرالبیان نامید...
او چي په دې يي همخوانه سهرې نوي بيا ليکي :
« وايضا این ... کتابی را تصنیف کرده، بعضی کلمات
اورا بزبان عربی بلا ادراك ترکیب و ترتیب جمع آورده
و بعضی را بزبان فارسی و بعضی را بزبان افغانی و بعضی را
بزبان هندی اما هر کدام از این کلمات ناموزون و ناموافق
افتاده...» (۳)

په دې يي هم د زړه تا و نه کمپري او پسې ليکي :
... و آخر خیرالبیان نام برده و چون معلوم ... و
مشحون از افترا و فساد بوده، فقیر آنرا شرالبیان نامید-

(۱)، (۲) : مخزن، قلمی نسخه

(۳) : تذکره الابرار والاشرار، ۱۲۸ مخ.

و آگر ۱۰۰ البیان نامند هم مناسب است (۱) .

د خیر البیان نسخې ورکې وې ، یوه نسخې چې دیوخل
 پیدا کېدونه ورسوسته بېرته یې پټې وه دلویدیخ العان د
 د ټیو بنګن په یوه کتابتون کې ومونده شوه او اوس هلته
 ساتله کېږي ، خیر البیان د دې نسخې د عکس له مخې په ۱۹۶۷ع
 د پېښور پښتو اکیډمۍ استنوخ او خپور کړ او عکسي نسخې یې
 د بایزید روښان د مېنې دخلور سوې کلزې د نهیوال سمینار
 په ویاپ نومون لاسونو ته راوړسېده ، او دریم نیمکې ی
 چاپ یې د کاتب الحروف په سریزه په ۱۹۸۵ع کال کې ښاغلی قاسم
 بنوی د پښتو ادبی مرکز سرای نور ټنگ له اڅخه ترسره کړی دی .
 د دې کتاب زیات اهمیت په دې کې دی چې دا د پښتولوړی
 بشپړه نوې کتاب دی چې موندنه رارسېدلې او د ژبې او ادب
 له پلوه خورا ارزښت لري .

دا اثر په مجمع نثر لیکل شوی ، چې دا نثر د عربي او بیاد فارسي
 له لارې پښتو ته هم راغلی ، او په پښتو کې یې لومړنی مؤسس
 بایزید روښان دی او په دې ډول نثر لیکل شوی لومړنی
 کتاب همدا خیر البیان دی ، د دې ډول نثر اغېزه دومره
 زیاته وه چې حتی دروښان نیانو مخالفینو هم ځان مجبور کاوه
 چې په دې ډول نثر لیکنې وکړي او خصوصاً داخوند دروښان .

(۱) خیر البیان ، د پېښور پښتو اکیډمۍ ، ۱۳۰ مخ

مخزن دخیږ البيان تر ساسم اغښ لاندې ليکل شوی دی .
په خپله بايزيد د دغه سبک د خوښولو سبب يوالهامي
غڼ بو لي چې ورنه وويل شوه :

« او بايزيده ! وکښه خير البيان - په هسې الحان ، چې
يې به لوست سورة الرحمان » (۱) . او په همدې توگه يې د کتاب
تر پايه پورې د سورة الرحمان « آن ، آم ، سجده ساتی ده او
د هادي ويلي دي رحمت د خدای په ده د احکام ، عبارت يې
د د فباي الار بکما تکذبين » په انډول په خپل کتاب کې ځای په
ځای راوړی دی .

د خير البيان ټول مطالب ديني او مذهبي دي او په ايتونو
او حديثونو متکي ، او په دې اثر کې تصوف هم له روښاني نظره
چې اته مقامات لري ، خپرل شوي دي .

د کتاب ټول مطالب تزيوسل او ديارلسو (۱۱۳) لويواو وړو
سرليکونو لاندې راغلي دي ، د کتاب د قلمي نسخې ټولې پاڼې
(۱۶۷) دي چې (۲۳۳) مخه کېږي ، ليک يې خاص ډول نستعليق دی
په هر مخ کې يې يوولس کرښې راغلي او د هر مخ د ليکنې سو ر
(۷۶) او اوښده (۱۳۶) سانتي متره دي (۲) .

(۱) خير البيان ،

(۲) د دې کتاب د بشپړې پېژندګلوۍ لپاره وګورئ : داستاد حبيبي د پښتو-

ادبياتو تاريخ ، د خير البيان د پښتو چاپ سريزه ، او د کابل عکسې چاپتون او سريزه .

د « دبستان مذاهب » مؤلف او اخوند دروېزه دخیرالبیان په باب لیکلي چې د اکتاب بايزيد په څلور وژبو: پښتو، فارسي، عربي او هندي لیکلی خو په ياده شوې نسخه کې يې - یوازې څو مخونه څلور ژبیز وو او نور کتاب هغه شکل نه درلود لکه ياد شوی چې دی ، خوله نېکه مرغ په ۱۳۶۲ ش ۱۹۸۳ع کال د پښتوخوان محقق سناغلی زلمی هېوادمل هندوستان ته ولاړ او هات يې د هند د سالار جنک په موزيم کې د - خیرالبیان یوه بشپړه نسخه و موندله چې سرتر پایه په څلور ژبو عربي ، فارسي، پښتو او هندي ژبو لیکل شوی او د جمله پلوه هم د لومړۍ نسخې د یې چنده ده ،

د نسخه (۴۴۸) پاڼې لري چې هر مخ يې (۱۷) کرښې دي او میرزا محمد روستایي په ۱۰۷۹ هـ ق کال خطاطي کړې ده. د دې نسخې په خپرېدلو سره به چې، د سناغلي هېوادمل تر کار لاندې ده ، دخیرالبیان په باب نوې خبرې او انکشافات وشي (۴).

۶- حالنامه :

حالنامه هم د بايزيد روستایي مشهور کتاب دی ، چې بیا وروسته د ده دیوه مرید علی محمد مخلص په وسیله بشپړه شوې ده .

(۱) د هند د کتابخانو پښتوخطي نسخې ، زلمی هېوادمل ۱۰۰ - ۱۰۱ مخونه .

ددې کتاب په اوله برخه کې د بايزيد د ژوند تفصيلي حالات راغلي او په نورو برخو کې يې دده د اولادې او مريدانو حالات ليکل شوي دي .

ددې کتاب يو نسخه د عليکې په ختيځ کتابتون کې په (۳۷۰/ ۹۲۰) نومره خوندي ده ، او (۵۲۶) مخونه لري ، له دې - نسخې نه د پنجاب يونيورسټي د کتابتون له پان هم يو نسخه نقل شوې ده (۱) . او د پينځو اکیډمۍ پېښور په کتابتون کې يې هم يو نقل شته (۲) .

په دې اثر کې لويه نيمگړتيا داده چې د پېښو کلونه نه پرکړه پکې ښودل شوي بلکه د نشت په شمېر دي ، پېښې هم پرله پسې - نه دي ، د حالاتو په منځ کې منظوم کلام شروع شوی ، يوه خبره پرېږدي بلې ته وهانگي (۳) . همداراز په دې اثر کې دا هم يولوی کې دی چې دهغه جگړو تفصيلات نه لري چې ده دخپل ژوند په وروستيو د وږنيو کلونو کې له غليما سو سره کړي و (۴) .

- (۱) د پينځو ادبياتو تاريخ ، ۲۹۸ مخ ، پينځو مجله ، ۲ کال ، ۴ کڼه ، د محمد شفيع دمقالې پښتو ژباړه ، روښانيان د مغلو تاريخيان ژوند او واکمنۍ د ۲۶ - ۳۷ مخونه .
- (۲) د پينځو اکیډمۍ د مخطوطاتو فهرست (قلمی) د کتابت الحرف ترتيب او تاليف .
- (۳) روښانيان ، ۹۵ مخ . پينځو مجله ، ۲ کال ، ۴ کڼه ، د دکتور محمد شفيع مقاله .
- (۴) پينځو مجله ، ۲ کال ، ۴ کڼه .

۷- درویشان یونومورکی تالیف:

دکا بل دخطي نسخو په کتابتون کې استاد حبيبي یونومور
 موندلې چې په دې مجموعه کې یوه رساله یقیناً دبايزيد
 روښان تالیف ده او دده یوه سرید چې همدان نومېږي په
 (۱۰۲۳هـ ق) کال کښلې ده.

دارسالة درساله غوثیه له نیمګړې نسخې نه وروسته
 په نیمګړي ډول شروع شوی او یو ځای په واضح ټکو پکې-
 لیکل شوي دي:

« قال بلزید مسکین : مع الساکن ذکر الله فضیلة و ذکر الله
 فريضة لا یذکر للانسان شیء بغير معرفت الاسمہ و چون
 ترا از خدای پرسند ، چه جواب میدهی و چه جواب میگوئی؟
 آن روز دروغ گفتن بکار نیاید و به دروغ نگذری و
 نجات نیابی که خدای تعالی به دروغ گویان لعنت گفته است
 كما قال فنجعل لعنة الله على الكاذبين ... »

داش هم لکه درویشان دحینو نورو آثارو غونډې
 په عربي او فارسي دی او دلیکوالی بڼه یې هم دده نورو
 آثارو ته ورته ده او چې په صراحت سره دبايزيد مسکین
 نوم اخلی دا هم دحین البیان ، صراط التوحید او مقصود المؤمنین
 سره سم دی او بل دلیل دادی چې دارسالة داسې
 ختمېږي :

” قال بايزيد مسكين ابن عبدالله : راحت روح کان وصف
الله و عذابه صفة البشرية ، فكل راحة يهلك عن الانسان
بخير وصف الرحمن .

اين رساله مختصر كردم تمام عاملا نش امن يابد جاويدان
تمت تمام شد ، كار من نظام شد ، اميد وار است بالطف
باري ، همدان ابن شيخ نعمت (۱) ، مرید ميان و سنان
انصاری تحرير في تاريخ ۱۰۴۳ ق (۲۱، ۲۲) .

د دی صراحت او نور و دلیلونو له مخی استاد اشر
د باين يد و سنان يو بل ورك اش كښي چې د دوی په لاس
را پيدا شوی او د باين يد و سنان د آثار و علاقمندان
و رسراشنا كښي ، خو نوم يې ت او سه نه دی ښكاره
چې دا دده كومه رساله ده ؟

۸- مکتوبات :

دا کتر جها تکبير په اوړينتل کالج مگزين کې په خپله
مقاله کې د و سنان له ليکنو څخه دده مکتوبات ، همدیاد کړی دی
خو څرگنده نه ده چې دا دده د نورو و ليکنو مجموعه ده -

(۱) اصل : نيغت . (۲) اصل : (۱۴۳) خود همدان په هغه مهل کې

چې په همدې مجموعه لگول شوی داسه ۱۰۴۳ هـ او د مجموعو د همدې سړي
په لاس تر خیر البيان اتلس کاله پخوا ليکله شوی ده .

(۳) جیبی ، استاد عبدالحی ، د خیر البيان د عکسی نسخې سر زده .

اوکه مطلب يې حالنامه وي (۱) .

د تار يخو نو له دې ليکنو څخه چې بايزيد روښان
د شاهخوا حکمرانانو د دربارونو او د علماؤ مدرسو
ته دخپل مسلک په باب داستاخيؤ په لاس ليکونو استو لي
دا خبره تاييد پري چې دده مکتوبونه دې هم راټول شوي
وي او خصوصاً داچې ده دکابل حاکم ته دروښانيانو
د وژلو له کبله يو ليکلی پر وټست استو لي دی (۲) دا خبره
لاښه ټينگوي .

۹- واجيد دی شلوك :

د خير البيان مصحح او محشي بنا علی قاسمی ليکي چې :

« واجيد دی شلوك » د پنجابی يو منظوم کتاب دی چې
« اونکار ناتمه » ترتيب کړی ، د ځينې خلکو دا خيال دی
چې د دې ليکونکی همدغه بايزيد دی (۳) .

د اکثر محمد شفيع بيا وايي چې په تذکره الابرار کې ليکل شوي
دی چې د بايزيد د جوکيانو سره هم څه تړون و ، خو په حالنامه

(۱) قاسمی ، عبد القدوس ، د خير البيان سرين ، ۱۰ ، مخ ۴۰ .

(۲) په پښتو مجله کې د د اکثر محمد شفيع مقاله .

(۳) د خير البيان سرين ، ۵۰ ، مخ - .

کې په دې باب کوم واضح شهادت نشته ، خو که باينيد هم هغه و اجيد وي چې شلوك يې نظم کړي (لکه د جاندر د انصار يا نو خيال دى) نو دا معلومېږي چې باينيد دعوامى هند رو اياتو کافي علم لرلو او د حالناې د مرتب حئيې اشعار به يقيناً د هغه اش په بنا ليکلى شوي وي چې د شلوك اغېزه پرې شوې وه (۲۱) .

د باينيد رو بيان د ليکنو په لړ کې دا اثر د « وچيد ادى شلوك » په نامه ، د پښتو ژبې د زده کړې لارې « نوې کتاب هميا د کړې دى (۲۲) .

استاد حبيبي له دې کبله چې د دې اثر او د ملکو باتو پته نشته دا دواړه ليکنې د باينيد رو بيان په آشاړونکى نه شمېري (۲۳) .

۱۰- د رو بيان شعرونه :

تر اوسه د باينيد بشپړ شعرونه په لاس کې نه وو . خو د حينو ليکنو له مخې دا اېټکل کېده چې ده دې بشپړ شعرونه هم ويلي وي .
لومړى به په کابل کې د رو بيان د بندى کيلو په باب د —

(۱) پښتو مجله ، د ډاکتر شفيع مقاله .

(۲) قاضى فضل غفران او گل افضل خان ، « د پښتو ژبې د زده کړې لارې » .

پښتو اکيډيمى ، د پېښور يونيورسټى ، ۱۹۷۱ع ، ۱۲۲ مخ .

(۳) استاد حبيبي ، د عکسى خيال بيان سرينه .

پښتو ادبیاتو د تاریخ دا روایت چې د محارف له خولې یې لیکلې،
ولولو:

« میرزا محمد حکیم پیررو بنان په سیاه چاه کې قیدی
کړی ؤ ، مگر پس له څو وخته چې یې وکتل دی هلته ژوند
او د پښتو اشعار یې په دغه تور زندان کې ویلي وو... » (۱)
اخوند دروېزه سرپره پر دې چې د مخزن په پای
کې د بایزید رو بنان د خلوړ ژبی خیر البیان یادونه
کوي د مخزن په سرینه کې دده د پښتو اشعارو په باب
لیکي :

« و آن ... بنان افغانی شعر میگفت ... و شعرهای
لایحی به افغانان مېخود ... » (۲)

دا روایتونه ښيي چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه
هم ویلي دي ، خو ځینې کسان دده خیر البیان شعرګڼي ،
نو ځکه له دې خبرو نه مراد خیر البیان بولي ، لیکن دهالنا چې
دا صراحت چې : « (بایزید) اول سهری ؤ چې پښتو قصیدې ،
غزلې ، رباعیات ، قطعي ، او مثنوي یې جون کړی ، چې دده
له اول ځینې کسانو یو-یو یادوه-دوه نظمو نه ویلي وو
او بس » (۳) په دې باب چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه-

۱: د پښتو ادبیاتو تاریخ ، د وهه ټوک ، ۲۷۲ مخ .

۲: مخزن ، قلمی نسخه .

۳: حالنامه : روښانيان د مظلوم تاریکیان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ۱۳۵۷ تر شمع مقاله .

ويلي او دشرونو د پوان يې درلود ، دهیخ ډول شک های نه -
پر بن دی .

همداراز د ر و بنانيان په کتاب کې د بايزيد يو فارسي
شعر هم قيد شوی دی چې بېکاري دا شعر هم له حالنامې
نه اخيستل شوی وي (۱) ، که څه هم شعري کمزوری دی خو
څرکندوي چې بايزيد رو بنان د وي شعرونه هم ويلى وو .
خو اوس د فرحت المجتبى ، له تر لاسه کېدلو نه څرکند شوی
چې بايزيد شعرونه ويلى او لکه حالنامه چې وايي قصيدې يې
انشأ کړي دي (۲) .

۱۱- سرودونه :

د حالنامې د بېکاري له مخې بايزيد رو بنان د پښتو موسيقي
په برخه کې هم لوی خدمت کړي دي او هغه دا چې په پښتو
موسيقي کې يې د سلوک او رزم سرودونه جوړ کړل او حالنامې
دده له خوا دا شپږ جوړ کړي سرودونه ياد کړي : ناسري -
(دهنا سري) ، پنځه پردې ، څلور پردې ، د جنګ آهنگ ، د
شهادت مقام . په بايزيد باندي سرود له ورو کوالی اغېزه
کوله او چې سرود به ويل کېده نو دی به په وجد کې راغی (۳) .

(۱) د رو بنانيان د مغلو تاريخيان ، ۶۸ مخ .

(۲) فرحت المجتبى وروسته در پيش نندل کېږي .

(۳) رو بنانيان د مغلو تاريخيان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ډاکټر شفيع مثال .

د «روښانيان» مؤلف د دوهم اميرخسر و لقب و رکړی دی (۲۵)
په همدې توگه مون هم دده سر و دونه ديوه اړخبتاک
اش په توگه ياد ولای او قيد ولای شو.

۱۲- فرحت المحتبي :

دا د بايزيد روښاني منظوم اثر دی چې د بناغلي زلمي
هېوادمل په زيار او هاند د علم نړۍ ته ور وپېژندل شو.
ارواښاد دوست محمد بې بيخ په کند هار کې د روښانيانو
مکتب يوه نيمگړې نسخه درلوده چې په ۱۳۵۳ ش (۱۹۷۴ ع)
کال پښتو ټولني ترې راا نيوه او د روښاني رسالې په نامه
يې خپره کړه؛ بيا په سنگد هار کې بناغلي زلمي هېوادمل
د دې کتاب تر دې نسخې بشپړه نسخه پيدا کړه چې هلته
ليکل شوي و: «د تصنيف د مياروښاني دی» خو کله چې
دی هند ته لاړ، هلته يې د ديلي په ملي موزيم کې د همدې
کتاب يوه بشپړه نسخه ومونده چې نوم يې فرحت المحتبي،
دی او په دې اساس ثابت شوه چې دا اثر هم مياروښاني
تاليف کړی دی. اثر سرتر پايه د قصيدې په بڼه، دلنديو
په سجع: «ينه» ويل شوی او روښاني تصوف يې روښان کړی دی.

«روښانيان»، ۱۳۶ مخ.

«خير البيان»، د حبيب الله رفيع سرينه، د قاسم بنوي چاپ، ۲۰ مخ.

١٩) خورپان؟

استاد حبیبی لیکي چي راورتي د خپل پښتوگرامر په سرينه کي خير البيان د «خورپان» په نامه ياد کړي دي (١) خو سراف کيرو د دي پتههانز په اردو ژباړه کي په واضح ټکو ليکل شوي چي دبايزيد د پرمشهور آثار خير البيان او خورپان دي (٢) اما په دي برخه کي يې کوم سند نه دى وړاندې کړي .

کله چي په دي باب له استاد حبیبی سره وغږېد م هغوی وويل چي په دي نامه که دبايزيد کوم اثر وي ، نو سبا يي چي دا «خورپان» د خورې پاتې ، او سبتي شکل وي

زما اټکل دادى که پير روښان ه خورې پاتې ، لري نو د ابه هماغه ټکوبات « وې چي وړاندې ياد شو ، نو حکم ما خورپان » ته د بايزيد د آثار و شپړه وړنه کړه او د سوالې په نښه مې قيد کړ .

(١) : حبیبی ، پوهاند عبدالحي ، د پښتو ادبياتو تاريخ ، (٣٠ مخ

(٢) : سراف کيرو ، پتههان ، د سيد محبوب علي اردو ترجمه ،

پښتو اکيازمه ، ١٩٦٧ع کال ، ٢٨١ - ٢٨٢ مخونه .

(۶)

روښان د ولس لیکني

تر دې ځایه مو د بايز پيد روښان هغه لیکني او اشار
ياد کول چې پخپله نومون په لاس کې وو او يا د تاريخي سندونو
له مخې دده کتل شوي دي ، او س به نو هغه لیکني يادې کړو چې
په تر لاسه شويو نسخو کې د لیکوال نوم نشته خود اټکل له مخې
يې دده بللای شو:

۱۳/۱ - رساله غوثیه:

دا استاد حبيبي له خوا د بايز پيد روښان د يوه نومورکي
اثر د راپيدا کېدلو په برخه کې هو ويايي و و چې له دې اثر
سره ځينې نورې رسالې هم په يوه پښتۍ کې گڼلې شوي دي
چې په هغو کې يوه هم رساله غوثیه ده ، دا رساله د پای پاتې
نه لري نو ځکه يې مولف نه دی سېو دل شوی ، خو استاد حبيبي -

اټکل کوي چې د دې رسالې د ليکوالی د ډول او مطالبو ادا
د پيررو بيان آثارو ته ورته ده ، که مونږ د دغې رسالې شباغت
د روښان له نورو آثارو سره په مضامينو او ناوې عربي انشا
او ماتو کړو د دري منظوماتو کې وگورو نو ضرور د افکر پيدا-
کېږي چې دغه رساله غوشيه به هم د بايزيد تاليف وي (۱).

۱۱ استاد جيبی ، د عکسی خیر البيان سر يزه ، ۲۳ - ۳۴ مخونه .

(۳)

دروېبان پيروانو ليکنې

باينيد روېبان دېر پياوړي او ايماندار ملګري
درلودل چې ټول د سياست په ډګر کې سر بېره دادب او عرفان
په ډګر کې هم کې ندي وو او اکثر و يې لکه دده غوندې
پر دوو، درېو او ان څلور، و ژبو ليکنې کولای شوې، چې
دلته يې د ليکوالو ملګرو په ليکنو غږېږي و:

«ارزاني»

دباينيد له تکړه ملګرو نه يوه ارزاني دی چې لکه
ده غوندې يې په څلور و ژبو کښې کولای شوې او شعرونه
يې ويل، سر بېره پر هغو آثار و چې ده ليکلي، ځينې کسان -

و ابي چي دخير البيان په ليکلو کې هم لاس لري (۱)، او ميا-
رو و بنان پښتورليک دود رساله دده په سپارښتنه ليکلی ده (۲)
خو په خير البيان کې داسې برخې نه ليدلې کېږي چې هغه ډي
له بايزيد نه پرته بل چا ليکلي وي او خصوصاً داچې خير البيان
بايزيد رو و بنان په يو ازې ځان ليکلی له هغه وصيت نه هم
ښکاري چې حالنا هې قيد کې او ده خپلو ملگرو ته د مړينې
په وخت ويلې و چې ما هرڅه په خير البيان کې ليکلي او زما
لارښوونې د خير البيان په وسيله بشپړې شوې دي (۳) او
هم د رسم الخط د رسالې په باب دا خبره سمه نه ده ځکه
بايزيد پخپله د دې تور و ټاکل خدايي الهام بولي (۴).
دارزانی لياقت او علمي قوت دومره زيات و چې
حتی مخالفينو هم سترگې نه شوې پرې پټولای چې ان -
اخوند در و پزه هم دده فصاحت او تېز فهمي منلې ده (۵).
ارزانی په قام سر بن ، ن مند ، خو بښکی او د قصور
اوسېد و نکی و ، د پلار نوم يې برهان و (۶) او دوه نور -

(۱)؛ تذکره الابرار ، ۱۳۹ مخ . رو و بنان ۹۳ مخ او نور .

(۲)؛ ورکه خزانه ، دوهم ټوک ، ۲۰۰ مخ او داسې نور .

(۳)؛ پښتور (مجله) ۲ کال ، ۴ گڼه د ډاکټر محمد شفيع مقاله .

(۴)؛ وگورئ د خير البيان د سرڅوړلس محو نه . (۵)؛ تذکره الابرار ولا شاره ، ۳۹ مخ .

(۶)؛ د مطلب دده پخپل دېوان کې راغلی دی .

اديبان ملاعلی او ملاعمر چې دوی هم د پير روښان پير وان و
 دده ورونه وو (۱). عبدالحليم اثر يې له دې چې سند وښيي
 دده نوم محمد عزيز ارزاني ليکلی (۲)؛ د ارزاني ژوند دده
 دخپلې وينا له مخې تر يونز اولسم (۱۰۱۰) لېږدکال (هـ.ق) کال
 پورې يقيني دی:

داغزل په تاريخ ښکلی په حساب د دوست «دغو» دي

«غین» زردال «پي څلور» په شپږ يا حساب ده ووهي (۳).

ده هم لکه د پير روښان غوندي دېر آثار ليکلي
 چې تر اوسه يې دا ليکنې تر لاسه شوي او يا په آثاروکې يادې
 شوي دي:

۱/۱۴ - ارزاني پښتو دېوان:

ارزاني په پښتوکې يولوی دېوان کښای دی چې تر ټولو
 بشپړ نسخه يې استاد جيبی ليدلی ده، داستاد جيبی د يادښت

(۱) د پښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

(۲) د لغاتې رابطه او روحاني تړون، ۵۳۵ - ۵۳۷ مخونه. ښايي دا اسټيا

ښاغلی اثر ته د ارزاني له دې شعر نه ور پېښه شوې وي: دی پر خوښکوم کې عزيزه دواله نوم يې پران کې

حق دلته له عزيز نه په هيڅ ډول دامقصد نه راوځي، چې دادې دده نوم وي، بلکه
 دشعر نه دوی معناوي احيستې شو، يا دا چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې عزيزې يا عزيزېل
 دي او يا يې مطلب دادې چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې يوه درنه او مخزنه کورنۍ ده.

(۳) د ارزاني دېوان، ۸۸ مخ، د ښووا دکتابتون لاس کښلی نسخه.

له مخې دې نسخې او يادښتې غزلې د لودې چې (۱۴۰)، مخه کېدلې،
 (۱۴۰)، پاڼې پخولو يې وې چې دوه سوه اتيا مخه کېدلې، په هر
 مخ کې يې پنځلس کرښې وې، چې په دې شمېر يې نقل بيتونه
 شپږ زره کېږي. استاد حبيبي د نسخې د پېښور په بالاماني کې
 د سيد فضل صمداني په کتابتون کې ليدلې وه (۱)، د ده د ډېوان
 يوه بله نسخه د برتېش موزيم د پښتو په قلمي نسخو کې په
 (۲۴۹۶) نوم سره خوندي ده (۲)، بناغلي رښتین د نسخې دارناني
 په خپل قلم کښي (۳)، خو د برتېش موزيم په فهرست کې دا ټکي
 نشته، د دې ډېوان د يوې نسخې نقل د پېښور په کتابتون
 کې هم شته (۴)، د دې ډېوان يوه نسخه د پېښور د موزيم
 په کتابخانه کې هم وه (۵)، د پېښور د پښتو اکيډمۍ په کتابتون
 او د محمد نواز خټک سره يې هم د ډېوان نسخې شته (۶)، او هم
 دارناني د پرش غزلې بناغلي هميش خليل د ورکې خزاني په لورې
 ټوک کې خپرې کړي دي (۷).

(۱) د استاد حبيبي قلمي يادښت. (۲) د برتېش موزيم د پښتو نسخو کلاک، ۱۹۶۵، مخ، ۲۹۶.
 (۳) وگورئ: هېواد، ۱۹ کال، ۱۶۰ ګڼه، ۱۳۴۶ ل. د زمري ۲۳، د بناغلي رښتین پښتو دخل نسخو لړست
 (۴) په دې ليکنه کې له همدې نسخې نه استفاده شوې ده. (۵) پښتولو لورې کال، ۴ ګڼه، د مولانا
 عبدالقدوس قاسمي مقاله، د بايزيد وېبپاڼې مذهبي افکا، ۶۳، ورکه خزانه، لومړۍ ټولنه، ۲۹-۲۹۲ ګڼه.
 محمد نواز خټک دارناني ډېوان قلمي نسخې تر خپلې مړينې يوه اوونۍ وړاندې د پېښور پښتو اکيډمۍ
 ته له خپل مړ شپږ نورو آثارو سره وپېژندله.
 (۷) ورکه خزانه، ۱۸۲ - ۲۰۸ ګڼه.

دار زانی د دېوان ټول شعرونه د تصوف او سلوک په باب
دي او د وحدت الوجود د رانه بحثونه يې په خون، ژبه پکې
لنځستې او د کامل پير د موندنې سپارښتنه يې پکې کړې ده.

دی پخپله هم دخپل دېوان په باب وايي :

د فقير پښتو دېوان دی دادېوان حقانی خوان کي (۱)

بيا په همدې بولله کې وايي :

دی ریخته په څلور ژبو دی بیان په څو الوان دی (۲)

او ورپسې دخپل دېوان محتمليات پخپله پخپل شعر کې يادوي

سره له دې چې ښاغلی هميش خلیل په ورکه خزانه (۳) او استاد

حبيبي د پښتو ادبياتو په تاريخ (۴) کې دار زانی د اشعر د بايزيد

روښان او خيرالبيان په باب گڼي او وايي چې ان زانی خيرالبيان

ته دېوان ويلى دی، خو دده دېوان له ژورې کتنې مخه دېره

ښه څرگندېږي چې فقير ده ځان ته ويلى نه بايزيد روښان ته

او پر دې سر بېره ټولو روښان شاعرانو له ځان سره د فقير کلمه

س او پرې او بايزيد روښان ته «مسکين» وايي نه «فقير» .

د فقير دېوان پښتو دی د سعدي دی له شېران

(۱) : دار زانی دېوان، قلمی نسخه، ۶۵ مخ .

(۲) : " " " " " " ۶۶ مخ .

(۳) : ټکر ری، ورکه خزانه، لومړی ټوک، ۲۹۰ - ۳۹۱ مخونه .

(۴) : وگورکځ، د پښتو ادبياتو تاريخ، دوهم ټوک، ۳۰۲ مخ .

دی خپله وینا منطق الطیر هم بولي او د لوی کلام (قرآن)
پښتو تفسیر یې هم بللې ده :

دغه شعردی لوستلی پر خپل من منطق الطیر (۱)

* * *

دی د لوی کلام کلام دی په پښتو کتابی تفسیر دی (۲)

۲۱۵ - دار زانی بی نومه مجموعه :

دار زانی پښتو دېوان د په لاس کې شخړې له مخې په ۱۰۶ مخ
کې ختمېږي او په یوه رباعي کې وایي :

دا دېوان دلته تمام دی کل ددین په اهتمام دی

چې د دین پښتو کلام دی بیان له حق اسلام دی

بیا له « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ » نه وروسته یوه بله مجموعې

پیلېږي چې تر بلو بلو سرلیکونو لاندې یې په پرله پسې

څلور پڼو مطالب نظم کړي دي . تر اوسه په پښتو کې لومړي

شاعر دی چې په څلور پڼو کې یې سره موبښتي او اوږده مطالب

راوړي دي . د دې مجموعې سرلیکونه : « حمد ، نعت ، ادب ، مېوه -

داره ونه (خیر رسول) د حسن منصور و صف ، د ژوند او -

د : د ا ز ا ن ی دېوان (قلعي نسخه) ۸۷ مخ

“ “ “ “ “ “ “ “

او مه کډلو بيان ، نصيحت ، اخلاص بيان ، طمع ، دپنج بنا ي .
 مسلمانان بيان / دشریعت بيان اوله دې وروسته يې دروېښاني
 تصوف اته پورې څېړلې ، دالله تعالی پاک نوم يادول ، دفلک
 ذکر دشر بیان ، دمرگ بيان ، اوفوردي . دالمجموعه ددېوان له
 ۱۰۶ مخ نه وروسته چې دېوان ختم شوی شروع کېږي او بيا تر
 ۳۱۸ مخ پورې رسېدلی ، خوبيا هم تدرسه شوې نه ده اوفورده نسخه
 نيمکړې ده ، له دې نه ښکاري چې دارزاني دالمجموعه چې د -
 روښاني لارې مهم مطالب يې پکې وييلی ، ده ددېوان نه زياته او
 لويه وه .

۲/۱۶ - دحضرت رسول خوب :

دحضرت رسول خوب دارزاني بله ليکنه ده چې ديوي بي بي
 قلبي مجموعې په اوومه برخه کې په ځانگړې توگه خوندي شوي ده .
 په دې نسخه کې په ۶۳ بېلو بېلو برخو کې دپښتو دپخوانيو
 ويناوالو ويناوې راغلي دي او دکلتر او اطلاعات وزارت
 په خطي کتابتون کې ساتله کېږي (۱) .

(۱) وگورئ : دپښتو پخواني تذکرې ، حبيب الله رفيع ، دتاريخ او ادب

تولنې خپرونه ، ۶۴ مخ .

(۲) دزياتي پېژندنه گلوې لپاره وگورئ : کتاب مجله ، لومړي کال ، لومړنۍ

د۱۳۵۲ کال ودي - غبرگلي ، دپښتو يون نوموړې مجلې ، دليکونکي مقاله .

په دې رساله کې ارزاني د حضرت محمد (ص)، يو خوب تشریح -

کړې دی :

دا کيسه په دې څلوريزه پيل شوی :

واوړه، ای د آدم زوی و د خ به در شمی یوه لوی

که هغه خواري وویږي تا به بل کاندې له زوی

* * *

او د پای څلورین ه یې داده :

ارزاني ولې نه ژاړې خپل مقصود ولې نه غواړې

هوی ستا د عمر شپې څوک ولاړې دی څوک ولاړې

همدا کيسه د عبد العزى کاسى په جوړنگ کې د « فقير سيلان »

په نامه ^{د الفاظ په اړه تغير} د افغانی ده ، خو له سبک ، جوړ سبت او څلوريزی توب

شخړې څرگند بڼې چې ويونکى به يې ارزاني وي .

۴/۱۷ - د ارزاني نشر

د ارزاني د نشر هم يوه کوچنۍ رساله شته چې د ده له بشپړ-

د پلوت سر يوځای وه او استاد حبيبي خوښوونې ترې کړې دی (۲) .

۱۱، دا جوړنگ د بيانات افغانی په نامه په ۱۱۴۲ هـ ق کال په ملتان کې د عبد العزى

کاسى په قلم کېښل شوی او خطی نسخې د ليکونکى په کتابتون کې خوندي ده .
د زياتي پېژندګلو په لپاره وګورئ : ادبي ستورى د ليکونکى تاليف ، ۱۳۵۳ - پښتو ټولنه .

۱۲، دا ياد د ښارونه او ويا ښاد استاد حبيبي ماته رسپارلې و .

په دې نثر کې هم لومړۍ ديني مسايل او د اسلام پنځه بناوې -
 بيان شوي دي ، بيا يې درو بناوې تصوف اته مقامات پکې څېړلي ،
 ورپسې يې روح څېړلې لکه : روح جاري ، روح مقيم ، روح امين
 روح قدسي او په دې پسې يې نور مسايل راوړي دي .

دارن آقي نثر د بايزيد روښان په نسبت ډېر روان ، خون
 له وينگ سره سم او سجع ډېر کمه پکې ده .

د دې نثر يو کوچنی ټوټه به د نمونې په توگه ولولو:

« ترو ذکر دې ورکه - د سړي اندامونه خدای کړي دي ،
 د هر اندام بخره شته ، سترگې خدای کتولره کړي دي او
 خله (خوله) خدای خبرولره کړي ده ، او پوزه خدای دم
 لره کړي دا ، او غوږ خدای او رېډولره کړي دي او پښې
 خدای يانه لره کړي دي او زړه خدای ياد لره کړي دي چې هيڅ
 دم د خدای له ياده مه يې تش نښاسه او مه يې وباسه . »

۵/۱۸ - چهار رما (۱):

اخوند در وېزه په تذکرة الابراکي دده يو کتاب د -
 « چهار رما » په نامه هم يادوي (۱) ، چې استاد جيبی په پښتانه شعراً
 کې هم د انوم راخيستی (۲) ، خو پوهاند سبتي د پښتو ادب تاريخ -

(۱) : تذکرة الابراک والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۲) : پښتانه شعراً ، لومړۍ ټوک ، ۲۴ مخ .

کې د انوم پي له کوم سنډه « چار رساله - چار زبان » سڼو دلي (د) ، د ادبياتو د تاريخ په کتاب کې پي بيا د انوم د راورتي په حواله « چهار رساله » کڼاي دي (۲) .

څرنگه چې د دې کتاب نسخې په لاس کې نشته نو نشي ويل کېدای چې اصلي نوم به يې څه وي ، البته کېدای شي چې اخوند دروېزه د کتاب ليدلي وي نو ځکه يې « چهار ما » بللي دي .

۱۹-۲۰-۲۱-۶-۸۷ - د ارناني عربي، فارسي او هندي شعرونه

اخوند دروېزه ليکي :

« ارناني چون تن فهم و فصيح زبان بود ، در انواع ضلالت و بدعت شعرا افغاني ، فارسي و هندي و عربي بيان کرده » (۳) .

ارناني پخپله هم وايي :

دي ريخته په څلورثبو دې بيان په څو الوان دي (۴)

* * *

يا : هرغزلي د دل تاري پي او بدلي دا چو تاري

په څلورثبو او بدلي دارناني افغان کڼار دي (۵)

(۱) : د پښتو ادب تاريخ ، ۳۷ مخ .

(۲) : « پښتو ادبياتو تاريخ » صديق الله ، درېسټين ، د ادبياتو پوهنځي د څلوردم ټولگي له پاڼو ، د پوهنتون گسترې چاپ ، دارناني برخه .

(۳) : تذکرة الابرار والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۴) : دارناني دېوان ، ۶۶ مخ .

(۵) : دارناني په قلمي دېوان پورې نښتي مجمره .

حافظ عبد القدوس قاسمی لیکي :

» ده په فارسي ، هندي او پښتو درې ژبو کې شاعري کوله
او په هره ژبه کې یې یو دېوان لرلو ، دده فارسي او هندي
اشعار لاوردک دي (۱) .

ښاغلی همېش لیکي :

» اوسنی د خپل دور یو فصیح او بلیغ شاعر ؤ چې د پښتو
نه یې علاوه په فارسي ، عربي او هندي کې هم اشعار ويلي
دي ، بلکه په دغه درې واپه ژبو کې یې لکه د پښتو دېوانونه لیکلي دي .
دي « (۲) .

دا ټول پخواني او اوسني روایات څرگندوي چې ده هم
لکه خپل پير ميانو ښان غوندي په څلور و شربو وينا كې
خوله بده سرغه چې د عربي ، فارسي او هندي اشعارو بېلگي
يې لاتر اوسه نه دي شلاسه شوي او دا دېوانونه يې ورك دي .

۹/۲۲ - د ارزاني مگويا ت :

د د و ښاينانو د پېرې خبرې په رمز او اشارو دي او خصوصاً
ارزاني هرځای وايي چې زما خبره رمز او اشارو ده ، نه پوره
خبره نشم کولای او له دې اړخه حال نشم ويلي :

(۱) : پښتو مجله ، لومړی کال ، څلورمه کچه (۱۹۵۹) .

(۲) : ورکه خزانه ، لومړی ټوک ، ۳۹ مخ .

د فقیروینا د سرسه رښتیا نه وایي د ترسه

نو په دې اساس دده په شعر و نوکې داسې خبرې هم راغلي چې هغه باید هرچاته و نشي ، کله چې یې دا دیوات -
ش تیا و نو دا مگويا ت شعرونه به یې ترې بل کوي اوله خان
سره یې خوندي کوي دي ، په دې برخه کې دی پخپله صراحت -
کوي :

دال - د دې دېوان خبرې کله د ز په دی مرغلرې

واپه گو (ی) یې دي پیلې کله مگو شوی خنې لری (ا)

او دا صراحت ښيي چې ده به د مگويا ت مجموعه بېله جوړه کړې
اوله خان سر ساتلې وې ، کاش دا خبرې هم تر لاسه شوې وای چې
د دوی دن په له اصلی خبرونه خبر شوي وای !

(۲) ملا عمر

ملا عمر خو پشکی دار زانی و وړ دی ، دی هم
د علم او قلم څښتن کېدل شوی ، په تذکره الابرا
او حالنامه کې یې نوم راغلی او وړوستیوا خنو
هم یاد کړی دی .

۱۱: د ار زانی دېوان ، قلمی نسخه ، ۹۹ مخ .

د ملا عمر شعر و نه تر او سه چپرې نه و ولیدل شوي، يوازې
استاد دحيبي دپښتو ادبياتو په تاريخ كې كښاي چې دده او دده
د بدل وروړوړ علی محمد په شعرونو به ددې اثر په درېيم ټوك
كې خبرې وكړو ۱۱، ۱۰ تر او سه دپښتو ادبياتو د تاريخ درېيم
ټوك نه دی خپور شوی، نو ځكه د ملا عمر شعرونه د چالاس ته
ته نه دي رسېدلي، له ماسره د عبد الغني كاسی د «بیانات افغانی»
په دوهمه برخه كې د عمر په نامه یو نظم شته، د دې جوگ
زیاقي ویناوي د روښانیانو ښكاري نو ځكه نه دا ټكل له مخې
دا شعر د عمر روښانی «گڼم او دا چې د فکرو او محنتی له
مخې هم دا شعر د روښانی شعروانو د مکتب ښكاري، دا ټكل
لاسي پيا وړی كوي، د دې شعر كسر دادی:
دگورغه تنگه خونه، چې دريڅه شته نه يې وروڼه
په كور كې دېد انو ښادې نشته لور د لور، عذابونه

(۳) علي محمد

ملا علی محمد دارن آبی بل وروړدی، دی هم ښه ادیب
او د خونې وینا خاوند دی، په تذکرة الابرا او حالنامه کې يې

(۱۱) وگورئ: دپښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

نوم راغلی او ور و ستیوا خنوخو نف صم بنو دلی دی .

۱/۲۴ - دعای محمد شایسته:

ماتہ د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد په -
 نامه هم یو نظم لاس ته راغلی چې په ادب ستوری کې مې
 خوندي کړی او اټکل کېږي چې دا شعر هم دده دی (۱)،
 ځینې کسانو د حالنامې بشپړې وونکې علی محمد مخلص او دا
 علی محمد یو بللی دی، خو څرنگه چې دا زاتې پلار دده د
 خپل صراحت له مخې برهان نو مېده نو ځکه ددی علی محمد
 پلار هم برهان دی، سره له دې چې د حالنامې در اغونډونکي
 علی محمد پلار دده د خپل صراحت له مخې ابا بکر کندهاری
 دی نو ځکه دواړه علی محمد، یو تن نه دی او د مخلص مخلص
 هم باید دیو له نامه سره مل کړو، نه د دواړو.

د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد تر لاسه
 شوی شعر چې په قوی اټکل د همدې علی محمد دی یو
 خاص ډول جوړېښت لری، تصوفی مطالب پکې راغښتل شوي
 او د شعر جوړېښت یې داسې دی چې په ویلو سره یې سړی
 دیو له خاص آهنگ احساس پکې کوي او دا ښيي چې دا
 او دنور و شاعرانو دې ته ورته شعرونه به چې په دې -

(۱) : وگورئ: ادب ستوری، لومړی شاعر.

جو تک کي خو ندي دي په خاصو صوفيانه حلقو کي په يوه خاص
 وزن ويل کېدل (۱) او چي يوځل بېرته تر شا وگورواو د
 بايزيد روښان له خوا د سرودونو د جوړولو په برخه کي -
 دده له خوا د سلوک د سرود ايجاد راياد کړو نو بيا دا اښکل -
 هم کولای شو چي دا خاص ډول شعرونه به له همدغه سرود
 سره چي بايزيد روښان ورته جوړ کړي وو، ويل کېدل
 اوروحی تزکیه به يې ترې تر لاسه کوله (۲) او هم د دې
 جونگ هغه شاعران چي شعرونه يې د علي محمد دی شحرته ورتي
 دي، روښاني شاعران گڼلای شو.

(۴) ميرزاخان انصاري

ميرزاخان انصاري د بايزيد روښان لمسی او د
 روښاني تصوف او لارې روښانوونکی شاعر دی.

۱-۲۵ - دميرزاخان دېوان:

دميرزاخان انصاري دېوان د دې برخې لري، دده
 دېوان په لومړني برخه کي يوه او بده الفنامه ده، بيا -

(۱) : د دې صوفيانو حلقې په باب وگورئ: ادبي ستوري له ۱- ۱۷ مخ پوري:

(۲) : وگورئ: په همدې رساله کي د روښان ديکونو او آثارو برخه.

بولی (قصیدی)، او ورپسې بد لې (غزلي) راغلي دي، د چاپي نسخې
ټوله پاڼه يې ٢٥٢ پوځي دي (١).

د ميرزاخان انصاري د دېوان نسخې د لندن، پېښور، کابل
او په حينو نورو کتابخانو کې شته، خو نسخې يې په برتېش موزيم
کې خوندي دي، د دې نسخې يې د پينځو ټولني په کتابتون کې يوه
يې د اطلاعاتو او کلتور وزارت په خطي کتابتون کې، يوه يې په
کوټه کې د سيال کاکړ په کتابتون کې او يوه نيمگړې نسخه يې
د ليکونکي په کتابتون کې ده او نورې نسخې يې هم په
بېلو- بېلو کتابتونو کې شته، يوه نسخه يې چې د دو نسخو
له مخې ترتيب شوې ده په پخوانو په ١٣٣٢ هـ ق کال د کند هاري
تاجر انوله خوا په لاهور کې د دېوان ميرزا هداغايي په
نامه خپره شوې ده، او هم يې يوه نيمگړې نسخه هېس خليل
په پېښور کې خپره کړې ده او بيا يې نسبتاً بشپړ متن په ١٣٥٤ هـ ق
کال پينځو ټولني د خو خطي نسخو تر مقابلي ورسره
چاپ کړی دی. دده د دېوان خو خوسنوي دروسې ختيځو
دورن په مجموع کې هم خوندي دي (٢)، په چين بې نظير گلشن رو
کې يې هم دو يوناخوسنوي راغلي دي (٣).

(١) د دې نسخې د لياقتي پېژندگلوي لپاره وگورئ: د نېري د ١٣٥٢ کال په لاکيون

کې د ليکونکي مقاله.

(٢): وگورئ: د دورن مجموع «کيسستوماتي» د ١٨٧٧ع کال چاپ ٢٥٢-٢٧٣ مخونه

(٣): وگورئ: د پينځو ټولني د نڅکړې، د ليکونکي اثر، وروستيو برخه.

دمیرن اځان انصاری په شعر کې هم روښانی لاره او
 مسلك تشريح شوی دی او شعر ونه یې د ژبې له پلوه هم دارحُبت
 وړ دی -

(۵) - دولت لوانسی

دولت لوانسی د پښتو یو خون ژبی شاعر، د میا روښان
 مرید او د دېوان خاوند دی، اتهکل کېږي چې د لسمې پېړۍ
 په دوهمه نیمایي کې به ن پېږېدلی وي .

۱۲۶ - د دولت دېوان :

د دولت لوانسی نه یو لوی دېوان پاتې دی چې بدلي، بوللي،
 لغتي، دوه ایز (مثنوی)، او د شعر نور ډولونه پکې خوندي دي،
 تر اوسه لومړی شاعر دی چې په رکنی عد و موسمی پانکي -
 ویلي او موب ته را پرې ایښي دي (۱)، دده د دېوان یوه نسخه
 په برتېش موزیم کې خوندي ده، دوی نسخې یې د هند درامپون
 په رضا لایبریري کې، یوه یې په کابل او بله د غزني د لېبرونې
 په کتابتون کې ساتله کېږي (۲).

(۱) : د تقییل له پاره وگورئ؛ د دولت لوانسی دېوان سرین، داستاد رشاد لیکنه .
 (۲) : د دې نسخې پته ماته کران ملگري بناغلی هېوادمل له بلو پهلواخرونو مخه ترلاسه کېده.

یوه نسخه یې دهند په د لایبریری کې شته (۱)، او چاپي نسخه یې لومړی ځل د پښتو ټولنې له خوا د بایزید وښان د نړېوال - سمینار په ویاړنمون لاسوته راوړسېد له .

دده شعر هم لکه دنور و وښانی وینا و الوغوندي د تصوف او سلوک له بحثونو ډک او د وښانی لارې د وښانولو په برخه کې لکه دنور و وښانی آثار و غوندي یو اکټور او د پښتو شعر خون اشر دی .

دده دېوان پیل او په درېو دفترونو ویشل شوی دی، دی هم دنور و وښانیانو غوندي الف ناصی لري او دشعر محتوی یې دنور و وښانیانو سره توپیر نه لري . د دولت نوري لیکنې تر اوسه نه دي پېژندل شوي او زموږ په لاس کې نشته .

(۶) - علی محمد مخلص

علی محمد مخلص د ابا بکر کند هاریان وی او د حالنامې راغونډ و نکی یو وښانی لیکوال او شاعر دی . دی په - وښانی شاعرانو کې زیات شهرت لري ، میرزاخان انصاری او دولت وښانی یې یادونه کړې او د خونې وینا خاوند یې گڼی دی .

(۱) دهند په کتابخانو کې د پښتو خطي نسخې ، ۶۵ - ۶۶ مخونه .

۱/۲۷ - حالنامه :

په حالنامه کې بايزيد روښان خپل حال ليکلی ؤ (مورن مخکې خبرې پرې وکړې) بيا د اکټاب د اورنگ نېب په وخت کې دده يو عالم سرید له سره راغونډ کړ او د روښانيانو پاټي احوالونه يې پرې ورنزيات کړل. د حالنامې په يوازېنځه نسخه باندې چې د عليکې په پوهنتون کې ساتله کېږي ليکل شوی :

« حالنامه ميا روښان مشکل آسان از تاليف علو خا شينواری »

خو په سرينه کې د مؤلف نوم علي محمد کندهاری د اباکرنو د دی،

خينو اخونو داسټرې علی محمد دارزانی ورو بللی

دی، خو دارزانی او ددې علی محمد د پلرونو د نامه سر بېلتون

دا خبره يې باوره کوي او مورن مخکې خبرې پرې وکړې.

همداراز دا علی محمد خان د بايزيد انصاري دکورنيز مريد

او خادم کېږي نه پخپله د بايزيد، سر له دې چې علی محمد

د بايزيد د لارې او سترگمل ؤ او کله چې روښان پير از زانی

هند ته و استاوه نو علی محمد او ملا عمر چې دارزانی وروڼه

و، همدلته ورسره پاټي شول (۲) د حالنامې په سرينه کې -

علي محمد په دې ټکو ليکي :

(۱) : کابل مجله، ۱۳۴۳ هـ ش کال، دوهمه گڼه، د ميا روښان حالنامه،

د ښاغلي رښتين ليکنه.

(۲) : تذکره الابلد، ۱۴۹ مخ (د اټلوي چې از زانی له بايزيد نه ولاړ، خو حالنامه وايي چې

بايزيد و استاوه .)

«الحمد لله، حمداً كثيراً - بعد حقير فقير على محمد ابن ابا بكر قدس سره
 مرید و خادم خاندان باین پیدانصاری قدس الله سره العزیز...» (۱۷)
 د حالنامې میکر و فلم د کابل پښتو ټولنې او د پښتو پښتو
 اکېډمۍ ته را رسېدلی او بنايي چې په سپر لوسرې د روښانپانو
 په باب ډېرې نورې تاریکې هم روښانه شي.

۲۸/۲ - د عالی محمد مخلص د پوان:

میرزا خان انصاری او دولت لوانی د مخلص مخلصانه -
 یا دونه کوي او شاعري یې ستایي. د دده د پوان نسخې ډېرې
 کمیابې دي، یوه نسخه یې په برتاش موزیم کې په (۶۷۵۶) نومره
 خوندي ده (۲)، او هم د روحانی رابطې او روښانی تړون کتاب
 له اخځونو (مأخذونو) څخه ښکاري چې د مخلص د د پوان کومه
 نسخه د دې کتاب له مؤلف سره هم وه او دده یو نیم غزل یې -
 تری را خستی دی (۳).

۲۹ رساله:

دایوه منثور ته تصوفی رساله ده چې منظومې برخې هم لري
 د دې رسالې یوه خطی نسخه د بکال ایشیا تنک سوسایټی په کتابتون -

(۱): کابل مجله، ۱۳۴۲ هـ ش کال، دوهمه کچه.

(۲): وګورئ: د برتانیای د خطی نسخو کتلاک، د ۱۹۶۵ کال چاپ.

(۳): وګورئ: د روحانی رابطې او روحانی تړون.

کې خوندي ده چې (۱۳) پاڼې لري او مخلص خپل نوم داسې پکې راوړی دی :

و مخلص، ته يې څرکد په هر اوان کـــ
مرگ، ژوندون، حشر، قیامت څو مقامات ته (۱)

(۷) واصل روښاني

واصل يو بل نامتو روښاني شاعر دی چې په يوولسمه

هجري پېړۍ کې يې ژوند کاوه او د حالنامې هغه نسخه چې د
دبستان مذاهب مؤلف استفاده ترې کړې، له ده سره وه
او اټکل کېږي چې دميا واصل روښاني او دبستان مذاهب
دمؤلف ليدنه کتنه تر ۱۰۵۷ کال وروسته او تر ۱۰۶۳ هـ و کال
مخکې شوې ده (۲).

۱/۳۰ - د واصل پښتو دېوان :

د واصل د اشعارو بشپړ دېوان لاتر اوسه لاس ته نه دی
راغلی، خو د نورو روښاني شاعرانو د دېوانونو
له مخې اټکل کېږي چې ده به هم لوی دېوان درلود. د واصل
يوانې يوه بوللې او پنځلس غزلې دملا اختر له بياض نه داستاد-

(۱) د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، ۱۱-۱۲ مخونه.

(۲) وگورئ: د واصل روښاني د څو شعرونو سرچينه، استاد عبدالکوکړ شاپور.

عبد الشکور رشاد په زیار تر لاسه شوی چې د خوش شعر و نه په نامه
 در و بنان سمینار له پاره د پښتو ټولني له خوا خپري شوی او
 د واصل د دېو ان یوه بشپړه نسخه بناغلی هېواد مل دهند په
 رضالا یبریس کې ومونده چې په ۱۱۸۶ هـ ق کال ملا عطاء الله
 لیکلي او (۹۸) پاڼي لري (۱).

۳۱/۲ - د واصل الفنا مې :

د واصل درې الفنا مې چې له الف نه تر یا پورې د سرچ
 په بڼه ويلي شوي دي او په هر بند کې يې يو يو حرف عرفاني
 تفسير لري د عبد الغني کاسي په جونگ کې خوندي دي چې
 د کاتب الحروف په سرينه او تصحيح د کابل پښتو ټولني له
 خوا په ۱۳۶۰ هـ ش کال د کابل مجلې خپري کړي دي .

۳۲/۲ - د واصل دري شعرونه :

پوهاند رشاد ليکي : د تاشکند په خطي کتابخانه کې د دېوان
 په نامه يو کتاب خوندي دي، د دې دېوان شروع داسی شوی ده:
 منکشف شد تار موز علم الاسماء من
 ماسوی الله در نياید در نظر اصلا من
 د کتلاک مؤلف ورته کتلي دي : د دادیوه هندي شاعر -

(۱۵) : دهند د کتابخانې پښتو قلمي نسخې، ۱۰۳ مخ .

د پاپا سی اشعار و مجموعه ده (۱) موږ چې دې ته وگورو چې
رو بڼا نیانو په خورشید بویکنې کولای شوې نف و یلای شو چې
بڼای و اصل به درې شعرونه هم ویلای وي ، خوبیا هم خود
نسخه و نه کله شی پر پکړی حکم نشو کولای .

(۱) خواجه محمد روبڼانی

خواجه محمد یو بل رو بڼانی شاعر دی چې په حال نامه
کې یې یادونه شوې ده .

۱۲۳- د خواجه محمد شرفی:

د حال نامه په ۴۰۹ مخ کې د خلیفه خواجه محمد شعرونه
راغلی دي ، سره له دې چې دا اشعار کاتب غلط لیکلی خو بیا
هم لوستل کېدای شي ، ژبه یې کندهاری ده او د شعرونو
بحر یې لنډ دی .

ما ته یو جوړنگ لاس ته راغلی چې په پېښور کې بنایسته خان نومی
کښلی دی ، په دې جوړنگ کې د خواجه محمد په نامه پاړسي خوندی
وي ، دا شعرونه دوه ډوله وو ، یو ډول یې لنډ بحر کې په یو خط

(۱) : وکی سی : د همدې شعرونو سرچینه ، ۱۶ مخ .

(۲) : رو بڼایان یاد مغلوتاریکیان ، ۱۱۹ مخ .

ډول لیکل شوی وو، چې د واپ و ډولو بېلې - بېلې بڼې در لوی کړی
 او دیوه شاعر نه بکاره کیدل، خو کله مې چې د خواجه محمد له -
 دېوان سره مخامخ کړل نو دل هلته وموندل شول. اوس چې دا
 موضوع رابرسېره کېږي زه فکر کوم چې دا خاص ډول
 شعرونه دې چې په لنډې کچه کې ویل شوي دي د همدې خواجه
 وي چې د کتاب او راغونډو وونکي له خوا به د بڼگین په دېوان
 ورکړ شوي وي او یا هم شریکه چې خوا به محمد بڼگین پخپله
 د تصوف او سلوک د لارې لاروی ؤ، نو بڼایي چې دې به د
 باین یل پیر د کورنۍ مرید ؤ، دا خبره په دې هم
 پیاوړې کېږي چې بڼگین د باین یل د بڼگان مخلصان و او
 خصوصاً دده د اېو بیت خو دا ټول لاپسې پیاوړې کوي؛
 پیر بڼگان د میان علی د میان پنجوشه

هسې پورته پسې تللی د ازغیر دی (۱)
 او هم خواجه بڼگین د عالمانی د راغونډونکی معاصر او د وار د اړیک زب پوښتې لاروی دی

(۹) کریمداد

کریمداد در وښانی کورنۍ یا بڼگان لارې یو تکړه غړی دی
 چې د دېوان تر لاسه کېدلو یې له نفوسو سره نه راویوست، فکر
 کېده چې دی به د جلال الدین زوی کریمداد (چې د باین یل د بڼگان
 لسی دی) وي، خو په پای کې کلام کې یې د « بڼگین » ټکي دېږي -

۱ - د خواجه محمد بڼگین دېوان، ۱۳۷ مخ.

ددی خیال مائی و رانہ کپی ده (۱)

۱/۳۴- دکریمداد دپنتو شعرونه:

دکریمداد رو بنائی دپنتو شعرونو نیمکری دپوان تراسه شوی
 چي د انديا آفس لندن په کتابتون کي ساتل کيږي، له دې دپوانه
 دپېښور پښتو اکیله یحیی نقل اخېستی او خپور کړی یې دی (۲).
 ددپوان سرلیک «تفوتون پورې رسېدلې او دانکار وي چي
 دده دپوان یوه برخه حتی زیاته برخه نیمه خوا شوې ده، حکم
 مون وینو چي داکثر و شاعرانو دپوه و، هر ی،» په دیفو کي
 دپري غزلې خوندي کيږي.

دکریمداد شعر خون او روان دی، لځای په لځای یې لکه
 دنور و روښانیانو غوندي دکامل پيس وجود ضروري گڼلای
 او بايزيد روښان یې ددين سقراط بللی دی (۳).

۲/۳۵- دکریمداد پاپسی وینا:

دکریمداد دپنتو دپوان په پای کي د ده پاپسی وینا هم-

(۱): دکریمداد دپوان سرلیک.

(۲): ددپوان دپنتو اکېډمی له خوا په ۱۹۹۳ کال په سلو مخو کي خپور شوی
 او په سرلیک کي یې دده په ژوند او وینا عالمانه او محققانه رڼا اچول شوې ده.

(۳): دتفصیل له پان وگورئ: دکریمداد دپوان.

راغلي ده او بنايي چې پاړسي وينا يې هم پوله نه وي تر لاسه شوي او له منځه تللي وي .

د کريمداد په دري شعر و نوکې دده نوم نشته بلکه دعيتي په نامه راغلي دي او هم په دې شعرونو کې خان عيشي بنگېسي لې خو ترکنده نه ده چې ددې دېوان مصحح بناغلي خيال بخاري - دا کلام يوازې له دې امله چې د کريمداد له دېوان سره موندلې راغلي ، دده بولي او که بل کوم دليل هم لري .
په هر حال تر اوسه دا وينا هم دده بله کپي او موندلې د کريمداد پاړسي وينا بولو .

۱۱) قادر د اروښاني

قادر داد هم يو روښاني شاعر او د خوبې وينا تېښت دی ، د ورکې وينا ساپدا کېدو او په خيبر ادب او ورکه خزانه ، کي يې خوندي کېدلو داد ب په نهمې وپېژانده ، دی هم دروښان دکورنۍ غړی او دده کودی ؤ ۱۱۱ .

۱/۳۶ - د قادر داد شعرونه :

د قادر داد پوله وينا لاتر اوسه نه ده تر لاسه شوې ، يوازې -

۱۱) : وگورئ : ورکه خزانه ، ۳۹۴ ، ۲۹۵ ، ۲۹۶ مخونه .

پنځلس پارکي يې په وړکه خزانه کې راغلي دي ، شعر يې خون،
روان او د روښاني لارې روښانه نونګي دي او هم دده په شعر
کې د مينې سوي ترانې راغلي او پر روښاني ادب يې عشقي وينا
هم وړ زياته کړې ده (۱) .

«۱۱» اورکزی

اورکزی هم د روښانيانو يو متاخر شاعر دی چې
د دولسې پېړۍ په دوهمه نيمايي کې يې ژوند کاوه ، دده
وينا لومړی حل د خيبر ادب او بيا ورکې خزاني خوندي کړې ده .
اورکزی يې نوم نه ښکاري ، برېښي چې دی به په قام او کړي
ؤ ، معلومه نه ده چې دده نوم به څه ؤ ، په گوته کې د
ښاغلي سيال کاکړ په کورني کتابتون کې د قابل اورکزی
په نامه يو دېوان خوندي دی چې د احمد شاه بابا په وخت کې
ژوند کاوه (۲) ، اوله روښاني اورکزي سره يې د ژوند
وخت يو دی نو کېدای شي چې قابل اورکزی همداروښاني -

۱۰۱۰ دده وينا او دده د پېژندګلوی له پاره وګورئ: خيبر ادب ، ص ۱۰۱
شينواری ، ۱۹۵۸ع کال ، له ۳۶ تر ۴۲ مخ پورې ، وړکه خزانه لومړۍ

۱۹۹۰ع ، له ۲۰۹ تر ۲۲۲ او ۳۹۵-۳۹۶ مخونه .

(۲) : د اخبره ښاغلي سيال کاکړ نامه کې ده .

اورکزی وی ، خوبیا هم داخبره هله سپینیدی سی چی د قابل
اورکزی دپوان ولوستل شی .

۱۳۷- داورکزی شعرونه :

اورکزی د دپوان خاوند بڼکاري ، خوان عشقی شعرونه
لري ، خومون ته یې دکو توپه شمېر شعرونه لاس ته راغلي دي
د رو بڼانه لارې تکړه لاروی او درو بڼان پیر کلک علاقمند
دی ، وایي :

رامد د بایزید مکین کړا په تقوی کې می متین کړه
د عقبی د معاش فکر ، همدده په رهبری کړم

«۱۱» شیخ آدم روستانی

آدم د پښتورغونې دپوان لرونکی شاعر دی چې په یوولسمه
هجري پېړۍ کې یې ژوند کړی او د اشخړ په شا وخوا کې
استېدلی دی ، دا ورنگ زېب دوامنه په وخت کې یې ژوند کاو
او خوانه شعرونه یې ویلي دي .

۱۳۸- د آدم دپوان :

له آدم نه یو بشپړ دپوان پاڼې دی چې نسخه یې ښکړتیاي
او لوېدی لري ، تر لاسه شوې پاڼې یې ۱۰۸ دی او تر لاسه شوې-

وینای دوو نیموزو بیتونو ته رسېږي او وایي :
د دوو بین قلا به کرم پرې دې وې وې
برکت هې په اواز کې د کامل شسته ۱۱

۱۲) میرخان روښاني

میرخان هم یو لرغونی روښاني شاعر دی چې میړنا-
حنان د روښاني شاعرانو په ډله کې یاد کړی دی او د دولت
په دېوان کې یې یوې اوږدې قصیدې ځای نیولی دی.

۱/۳۹ - د میرخان دېوان :

د میرخان د دېوان یوه نسخه په تاجکستان کې له عبدالغني
میرزایف سره وه چې تر اوسه سپړله شوې او خپله شوې نه ده ده.

۱) ادبی ستوری ، د لیکوال اش ، دوهم ټوک ، ۱ - ۲۴ مخونه .

۲) هدا پورتنی اش ۲۵ - ۲۸ مخونه .

(٤)

روښاني دولت ليکني

روښانيانو په پښتو ادب کې داسې لاره پرانستې ده ، چې
حتی دده مخالفانو هم په دې لاره له تلو نه ډډه نشو کولای ،
اخوند در وېزه خان مجبور ګانه چې لکه د بايزيد روښان
غوندې مسجع نثر و ليکي او زامنو او ملګرو خويي پخپلو ليکنو
کې حتی په هغه لاره هم پيل ايشي چې در وېزه هغه د بايزيد
روښان د کفر دليل ګانه لکه وحدت الوجود چې د در وېزه د
د کړکېچد په وينا کې هم په ډاګه خوله تائيد شوی او دا کار
هم ثابتوي چې له روښانيانو سره د در وېزه يانې مخالفت د دين
او عقيدې په اساس نه بلکه د پردو او د پښتنو د نښتو په لاسه و .
له دې نه چې تر شوی د پخوانيو وينا والو حيني داسې وينا کې
هم شته چې ظاهر خود روښان پير او روښاني لارې يا دونه
نه لري ، خود وينا الفاظ او محثي يې دا شاهدي و رکوي .

چې دا ويناوال هم د روښاني روښانه لارې لاروي دي او -
 دلته دڅو همدغسې ويناوالو د ويناو او ليکنې يادونه کېږي .
 زه اټکل کوم چې دا کسان هم روښانان وو خو څرنگه چې د ويناو
 په ترلاسه شويو نمونو کې يې صراحت نشته نو ځکه پر پکړې
 حکم نه پريکوم او دا وږو او پلنو څېړنو په هيله يې دوي
 ليکنې پلمنه کې لېندويان درانځام :

« اخوند مياداد »

اخواند مياداد د پښتو صوفي شاعر دی چې د اټکل له مخې يې
 په يوولسمه پېړۍ کې شونډ کاوه ، موم په روښاني
 شجره کې د بايزيد روښان يولسمی چې د جلال الدين نومی دی ،
 د مياداد په نامه پېژنو او همدروښان په پلارنځه شجره کې دده
 يو دتره کړی وسی هم مياداد نومېږي .

۱/۴ - د مياداد شعرونه :

د مياداد يو هغه شعر چې د عبدالغني کاسي له جونگ نه
 زمالاس ته راغلی دی روښاني جوله لري او د خاصي صوفيانه
 حلقې (چې مخکې ياده شوه) سره اړه لري ، همداران دده څو
 شعرونه د ملا ښايسته خان په جونگ کې هم شته (چې ما په
 ادبي ستورې کې خوندي کړي دي) قاضي عبدالمحليم اش د —

دشېخ رحمكار كا كا صاحب خليفه كهنې او د اتمانز وږي بڼوردي
 دي، دده د ژوند زمانه يې له ۱۱۰۰ هـ ق كال نه راوروسته
 اېټكل كړې ده، زه له دې كبله چې دده يو تر لاسه شوي شعر
 د خاصې صوفيانه خلقې سره اړه لري اېټكل كوم چې اخوند مياداد
 به روښاني شاعر ؤ، دده د پوهان يوه نسخه په كهنه كې د ښاغلي
 سيال كا كړ په كتابتون كې خوندي ده (۲)، نو كله چې دا نسخه
 وڅېړل شي امكان شته چې داسې ټكي تر لاسه شي چې دده په
 روحانيت سره بېرته دده روښانيت هم ترې تر كوتل شي.

(۲) شېخ فرید

شېخ فرید همدارغو نوي شاعر دی او د وينا پيژنان
 پاتې دي.

۱/۴۱ - د شېخ فرید شعرونه:

دده يو شعر ښاغلي اش په خپل ټېر هېر شاعران كې خوندي
 كړې اوله يره هغه جوړنگ نه يې چې په قصود كې ليكلي شوي ،
 راخيستی دي .

خړنگه چې له يوې خوا په ټېر هېر شاعران كې (۳) دده -

(۱): ټېر هېر شاعران ، اش ، له ۲۹ مخ نه وروسته .

(۲): دا خبره سيال كا كړ راته كړې ده .

(۳): ټېر هېر شاعران ، ۲۷ مخ .

راغلی شعر دروینانی صوفیانه خلقی د شعرونو په چوکاټ کې ویل شوی او له بلې خوا په روینانیان د مغلو تاریخیان (۶) کې د شیخ فرید په نامه یو سیمې د میا روینان له مریدانو شمېر کېدلی شو نو ځکه اټکل کېږي چې دا شاعر به هم روینانی او دروینانیت د روینانه لارې لاروی وي.

(۳) اخوند مصري

۱/۴۲ - داخوند مصري شعرونه:

د عبد الغنی کاسي په جونگ کې داخوند مصري یو شعر خوندي دی چې دروینانی خاصې صوفیانه ^{خاتیش} شعر و نو په چوکاټ کې ویل شوی او ما په ادبی ستور کېدو کې خوندي کړی دی، د د ه داروینانی ډوله شعر هم ښيي چې اخوند مصري به هم روینانی شاعر و.

(۴) آدین

۱/۴۳ - د آدین شعرونه:

د کاسي په جونگ کې د آدین په نامه هم د خاصې صوفیانه

۴۱: روینانیان د مغلو تاریخیان ۱۵۲ مخ ۲۱۰، ادبی ستوری، ۱۲ - ۱۳ مخونه.

حلقې يو شعر شته چې ما په ادبي ستوري کې خوندي کېږي دى“
فکر کېږي چې د اشاعر په همدرو بڼان د لارې تلوېکى و .

(۵) آزاد

۱/۴۴ - د آزاد شعرونه:

د آن ادبي شعر چې د صوفيانه حلقې د شعر و نو په خاص
چوکاټ کې ويل شوى د کاسي په جونگ کې خوندي دى او ماترې
راخيستی (۲)، د شعر بڼه او د فکر د وليدې دواړه د دې اېتکلان
هواروي چې آزاد دې روښاني شاعروي .

(۶) سعيد

۱/۴۵ - د سعيد شعرونه:

دولت روښاني شاعر په يو بيت کې دارزانی، ميرزا، او
مخلص روښاني شاعرانو له نوم نه وروسته د احمد او سعيد
نومونه هم راوړي :

۱۱ : وگورئ : ادبي ستوري ، ۱۵ مخ .

۱۲ : همدا اش ، ۱۷ مخ .

او ارڼائی، میرزا، مخلص، احمد، سعید دی «۱۱»
 او د ابیني چي احمد او سعید هم روښاني شاعران وو، خو
 وینایي چېرې نه وه، د کاسي په جوړگ کې د سعید په نامه
 یو تصور فی شعر خوندي دی چې ما په ادبی ستوري کې د سعید-
 خلیل په شعرو کې راوړی دی (۳)، خودده د شعر جوله او د
 دولت شاعر د اپورتنی بیت د دې اټکل ځای پیدا کړي
 چې د اشعر دې د هدی سعید وي او زه د پیر بکر و سندرې
 تر پیدا کېدو پورې په دې باب پیر بکر ی حکم
 نه کم.

(۷) احمد

۱/۴۶ - د احمد شعر و نه:

د دولت په پورتنی بیت کې د احمد نوم هم شته، چې -
 ښایي دا به هم روښاني شاعر وي، د وینا پته یې چېرته
 نه وه، خود کاسي په جوړگ کې د احمد په نامه یو شعر
 خوندي دی او له بهی نه یې ښکاري چې د اشعر به دروښاني -

(۱) : وگورئ : د دولت لوانی د پوان.

(۲) : وگورئ : ادبی ستوري ، ۲۲ - ۲۳ مخونه.

فكري مکتب او د همدې احمد شاعر وي ، د دې شعر لومړي
بيت داسې دی :

جنت يې روح کړه په زېږانه
چې پکې ناستې د جنت جوته
په هر حال د دې کسانو په باب پر پکړې حکم نه کوم ،
د دوی وينا وې روښاني ډوله او دوی روښان ډوله
وينا وال بولم او باوري يم چې د پښتو ادب دميتانو
راتلو نکی ادبی هڅې او خپرنې به د موضوع ښه روښانه
کړي .

د دې رسالې اخځليک

- ۱ - خير البيان د بايزيد و بنان ، عکسې چاپ ، کابل ، د کابل پوښتون
د ادبياتو پوهنځي ، ۱۳۵۳ نش
- ۲ - خير البيان ، د بايزيد انصاري ، د پښتو اکېډمۍ خپرونه ،
د حافظ عبد القدوس قاسمي په سرزيه ، ۱۹۹۴ ع .
- ۳ - دولت دېوان ، داستاد رشاد په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونې ۱۳۵۳ ش
- ۴ - د واصل و بناني خوشعرونه ، د پوهاند عبد الشکور رشاد -
په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونه ، ۱۳۵۳ ش .
- ۵ - در و بناني يوه بي نومه قلمي مجسمو ، د مرحوم دوست محمد بروج
د کتابخانې ، اوس د پښتو ټولني د کتابتون .
- ۶ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني کاسي لاس کښلي مخزن ، د ليکونکي د کتابخانې .
- ۷ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني لاس کښلي (بيانات افخاني) ، د وټوکه .
د ليکونکي د کتابخانې .
- ۸ - مخزن ، د پښتو اکېډمۍ خپرونې ، د کاکاخېل په سرزيه ، ۱۹۹۹ ع .

- ۹ - دارذاتی دقلی دہون یونقل، د پینوا دکتابچی، ۳۱۸ مخه.
- ۱۰ - دارذاتی دنثر نقل، داستاد حبیبی دکتابتون.
- ۱۱ - دہون میرزاهد افغانی په ۱۳۳۳ هـ ق کال کې دکندهار په تاجرانو له خوا، د لاهور چاپ.
- ۱۲ - دمیرن اخان ددہون یوه نیمگری قلمی نسخه، دلیکونکی کتابتون.
- ۱۳ - دمیرزاخان انصاری دہون، ددهبش خلیل چاپ، ۱۹۵۹ع.
- ۱۴ - دہون کریمداد، دپښتواکېدمی خپرونې، دخیال بخاری په سرڼ، ۱۹۶۴ع.
- ۱۵ - تذکره الابراہم والاشرار، داخوند دروزہ، دنشروانشا خپرونه، ۱۹۹۰ع.
- ۱۶ - دہون خواجہ محمد بنگس، دپښتواکېدمی چاپ.
- ۱۷ - دملا بنایسته خان قلمی جوټگ، دلیکونکی کتابتون.
- ۱۸ - صراط التوحید، دادارہ اشاعت سرحد خپرونې، ۱۹۵۲ع.
- ۱۹ - دپښتویوه بی نومہ قلمی مجموعہ، داطلاعات او کلتور وزارت دخطی کتابتون.
- ۲۰ - دروسی دہون انتخابات، دمیرزا دشرعی برخہ، ۱۸۳۷ع.
- ۲۱ - دپښتوادبیاتوتاریخ، دوہم ټوک، داستاد حبیبی، ۱۳۳۲ ټوکال.
- ۲۲ - دروښانیاف ملی نهضت، داسلانوف، دخپرونل محمد اکبر معتد ثابہ، دپښتوتولنی خپرونې، ۱۳۵۳ هـ ش.
- ۲۳ - دپښتوتربی زده کړې لارې، پښتواکېدمی.
- ۲۴ - دپښتوادبیاتوتاریخ، سناغلی رښتین، دادبیاتو پوهنې، گستننمی چاپ.
- ۲۵ - تاریخ مختصر افغانستان، استاد حبیبی، دوہم ټوک، ۱۳۳۹ هـ ش.
- ۲۶ - روښانیان دمغلو تاریکیان، عبد الاکبر خان اکبر، پښتور.

- ۲۷ - روحانی رابطه اور روحانی تہون، قاضی عبدالحلیم اش، پېښور، ۱۹۶۵ء.
- ۲۸ - پښتانه د تاریخ په رښاکی، سید بهادر شاه، ظفر کاکا خیل، پېښور.
- ۲۹ - افغانستان در مسیر تاریخ، میر غلامی محمد عثمان، ۱۳۴۶ء، کابل چاپ.
- ۳۰ - د پښتو ادب تاریخ، بناغلی رښتین، کابل، ۱۳۲۵ ش.
- ۳۱ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، دوهم ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۲ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، لومړی ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۳ - تېر هېر شاعران، قاضی عبدالحلیم اش، ۱۹۶۳ء، پېښور.
- ۳۴ - د خیر ادب، مراد شینواری، پېښور، ۱۹۵۷ء.
- ۳۵ - پښتانه شعرا، لومړی ټوک، استاد حبیبی، ۱۳۲۰ ش، کابل.
- ۳۶ - ادبی ستوری، حبیب الله رفیع، پښتو ټولنه، ۱۳۵۲ ش، کابل.
- ۳۷ - د پښتو پخوانی تذکرې، حبیب الله رفیع، تاریخ ټولنه، ۱۳۵۰ ش، کابل.
- ۳۸ - کابل مجله، د ۱۳۴۲ ش کال، لومړی ګڼه، د بناغلی رښتین مقاله.
- ۳۹ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، لومړی کال، څلورمه ګڼه
د حافظ عبد القدس قاسمی مقاله.
- ۴۰ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، ۲ کال، څلورمه ګڼه، د
ډاکټر محمد شفیع لاهوری د مقالې: (با نینید انصاری) پښتو ژباړه،
(د مولانا عبد القدوس په وسیله).
- ۴۱ - آریانا مجله، ۲۸ کال، ۶ ګڼه، دار و انباد دوست محمد بریڅ -
د روښان د مکتب دیوه ناپېژندلی کتاب، تر سرلیک لاندې مقاله.
- ۴۲ - کتاب مجله، لومړی کال، لومړی ګڼه، د لیکونکی «د پښتو سیوه -
بی نومه قلمی مجموعہ» مقاله.

- ۴۳ - هېواد ، ۳۲۶ لړکال ، نمری ، د بناغلی رښتین د قلمونو نسخې
د پېژندګلوی مقاله .
- ۴۴ - د بریتانیا د کتابتونو د پښتو خطي نسخو کلاک ، لندن ، ۱۹۶۵ع .
- ۴۵ - داروآباد استاد پوهاند عبدالحي حبيبي یادداشتونه .
- ۴۶ - د پیاوړې فولکلوريسټ او په پښتومین لیکوال بناغلی ولي محمد -
سیال ګاګر یادداشتونه .
- ۴۷ - د بناغلي زلمي هېواد مل یادداشتونه .
- ۴۸ - دهند د کتابخانې پښتو خطي نسخې ، زلمي هېواد مل ، ۱۳۶۳ ش .
- ۴۹ - ادب ستوري ، دوهم ټوک ، ۱۳۵۹ ش ، کابل .
- ۵۰ - خير البيان ، د حبيب الله رفيع په سرينه ، د قاسم بنوي چاپ ،
۱۹۸۵ع ، پېښور .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**